

ד"ח מחקר

מלחמת 'חרבות ברזל' לרבות המלחמה עם איראן

חוסן ומנגנוני התמודדות של האוכלוסייה בישראל - שבע מדידות לאורך מלחמת "חרבות ברזל"

יוני 2025

¹ פרופסור שאול קמחי
² ד"ר הדס מרציאנו
³ פרופסור יוחנן אשל
⁴ אריאל קאים
⁵ פרופסור ברוריה עדיני

¹ פרופסור שאול קמחי - Reswell - שיתוף פעולה בין לאומי לחקר החוסן וה-well-being, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות ע"ש גריי, אוניברסיטת תל אביב, ופרופסור אמריטוס, מכללה אקדמית תל חי.
² ד"ר הדס מרציאנו, המרכז לחקר הדחק והחוסן, החוג לפסיכולוגיה, מכללה אקדמית תל חי, המכון לעיבוד מידע וקבלת החלטות (מעמק"ה), אוניברסיטת חיפה.
³ פרופסור יוחנן אשל, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי, ופרופסור אמריטוס, אוניברסיטת חיפה.
⁴ אריאל קאים, Reswell, סטודנטית לתואר שלישי, החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות ע"ש גריי, אוניברסיטת תל אביב.
⁵ פרופסור ברוריה עדיני, Reswell, ראש החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות ע"ש גרע, אוניברסיטת תל אביב.

תמצית

דו"ח המחקר הנוכחי מסכם מדידה חוזרת, שביעית, שנערכה בימים הראשונים של המלחמה עם איראן. במדידה זו נכללו 745 משתתפים שענו על שאלון המחקר בכל שבע המדידות שנעשו עד כה לאורך מלחמת 'חרבות ברזל'. דו"ח המחקר כולל שני סוגי ניתוחים: (א) השוואה בין ממוצעי המדדים, בקרב המדגם כולו, שנבדקו לאורך שבע המדידות. (ב) בחינת ההבדלים של ממוצעי המדדים בחלוקה לשלוש קבוצות, בהתאם למידת התמיכה בממשלה: מתנגדים ($n=384$), תומכים ($n=222$), וניטרליים ($n=139$). להלן עיקרי הממצאים של המדידה השביעית:

חוסן לאומי (א) ממוצע החוסן הלאומי של כלל המדגם הלך וירד ממדידה אחת לבאה במשך חמשת המדידות הראשונות ועלה במדידות השישית והשביעית, בהשוואה למדידה החמישית. (ב) נצפתה ירידה ברמת החוסן הלאומי בקרב כל שלוש קבוצות התמיכה בממשלה במהלך חמשת המדידות הראשונות ועליה במדידות השישית והשביעית. בכל אחת משבע המדידות היו הבדלים גדולים ומובהקים ברמת החוסן הלאומי בהתאם למידת התמיכה בממשלה: תומכי הממשלה דיווחו על רמות החוסן הלאומי הגבוהות ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף, מתנגדי הממשלה.

גורמי החוסן הלאומי: נמצאו ארבעה גורמים (רכיבים) של חוסן לאומי: "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית (סולידריות)", "חיבור למדינה (פטריוטיות)" ו"אמון במוסדות המדינה". בכל שבע המדידות ה"חיבור למדינה" היה הגורם בעל הרמה הגבוהה ביותר מבין ארבעת הגורמים, ואילו "האמון בממשלה ובעומד בראשה" היה הגורם בעל הרמה הנמוכה ביותר בששת המדידות הראשונות, ורק במדידה השביעית עלה על מידת האמון במוסדות המדינה. כל ארבעת הגורמים היו במגמת ירידה מתמדת ולרוב מובהקת ממדידה למדידה עד המדידה החמישית. במדידות השישית והשביעית הייתה עלייה, שהייתה מובהקת עבור חלק מהגורמים במדידה השישית, ועבור כולם במדידה השביעית.

אמון במוסדות המדינה: נבדק האמון בכל אחד משישה מוסדות: צה"ל, הכנסת, מערכת החינוך, התקשורת, מערכת בתי המשפט והמשטרה. בכל שבע המדידות האמון בצה"ל היה הגבוה ביותר, בעוד האמון בכנסת היה הנמוך ביותר.

חוסן קהילתי (א) ממוצע החוסן הקהילתי ירד באופן מובהק רק בתחילת המדידות - מהמדידה הראשונה לשנייה ומהשנייה לשלישית. בהמשך המדידות נצפו מגמות עלייה או ירידה קלות, אך לא מובהקות. במדידה השביעית חלה עליה מובהקת של ממוצע החוסן הקהילתי. (ב) לאורך שבע המדידות נצפו הבדלים קטנים ומובהקים בין מתנגדי הממשלה לבין תומכיה.

חוסן אישי (א) החוסן האישי של משתתפי המדגם ירד באופן מובהק בין המדידה השנייה לשלישית ולאחר מכן עלה בחזרה לרמתו הקודמת במדידה הרביעית ללא שינוי בהמשך המדידות. (ב) בכל שבע המדידות רמת החוסן האישי הייתה הגבוהה ביותר בקרב תומכי הממשלה בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות אך לא תמיד בצורה מובהקת, ואילו החוסן של הניטרליים היה הנמוך ביותר.

מורל (א) ממוצע המורל של המשתתפים עלה בהתמדה ובאופן מובהק ממדידה אחת לבאה עד המדידה הרביעית. במדידה החמישית הוא ירד מעט באופן מובהק, ובמדידה השישית עלה מעט בחזרה באופן מובהק סטטיסטי, ושוב ירד בצורה מובהקת במדידה השביעית. (ב) בכל המדידות תומכי הממשלה הביעו את רמת המורל הגבוהה ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף המתנגדים (בכל המדידות כל ההבדלים מובהקים).

תקווה (א) רמת התקווה ירדה בצורה מובהקת במדידה השלישית, התייצבה עד המדידה השישית ועלתה באופן מובהק במדידה השביעית. (ב) בכל המדידות, רמת תקווה גבוהה יותר דווחה על ידי תומכי הממשלה, לעומת שתי הקבוצות האחרות. כמו כן, ברוב המדידות רמת התקווה של הניטרליים ניצבה באמצע בין הרמות של שתי הקבוצות האחרות.

תסמיני דחק (א) רמת תסמיני הדחק הממוצעים ירדה באופן מתמיד מהמדידה הראשונה לשישית וברוב המדידות ההבדל בין כל שתי מדידות סמוכות היה מובהק (למעט הבדל לא מובהק בין מדידה רביעית לחמישית). במדידה השביעית דווחו המשתתפים/ות על עליה מובהקת ברמת תסמיני הדחק. (ב) בכל המדידות רמת תסמיני הדחק שדווחה ע"י תומכי הממשלה הייתה נמוכה באופן מובהק בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות, שלא נבדלו זו מזו.

תחושות סכנה (א) תחושות הסכנה ירדו באופן מובהק במדידה השנייה והתייצבו עד למדידה החמישית. לאחר מכן תחושות הסכנה ירדו שוב ובאופן מובהק במדידה השישית אך עלו שוב באופן מובהק במדידה השביעית. (ב) במדידות אחת עד שלוש לא היו הבדלים מובהקים ברמות של תחושת הסכנה בין המתנגדים לממשלה ובין הניטרליים, אבל היה הבדל מובהק ביניהם ובין קבוצת התומכים בממשלה, שהפגינו רמות תחושות סכנה נמוכות יותר. בהמשך, במדידות ארבע עד שבע הפער בין הקבוצות הלך וגדל ונעשה מובהק בין כל שלוש הקבוצות, כאשר קבוצת תומכי הממשלה דיווחה על הרמות הנמוכות ביותר של תחושות סכנה, אחריהם הניטרליים ולבסוף מתנגדי הממשלה דיווחו על הרמות הגבוהות ביותר של תחושת סכנה.

תפיסת איומים (א) ממוצע תפיסת האיומים של כלל המדגם הראה ירידה מובהקת במדידה השנייה, ואז התייצב, ולאחר מכן נצפתה ירידה נוספת במדידה השישית ועליה מובהקת במדידה השביעית. (ב) לאורך כל שבע המדידות, מתנגדי הממשלה דיווחו על תפיסת איומים הגבוהה ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף תומכי הממשלה אשר דיווחו על תפיסת איומים הנמוכה ביותר. במדידה השביעית הפער בין שלוש הקבוצות התרחב.

תחושות ייאוש (נמדד רק במדידות שש ושבע) (א) ממוצע תחושות הייאוש עלה בצורה מובהקת במדידה השביעית בהשוואה לשישית. (ב) קבוצת הנבדקים המתנגדים לממשלה דיווחה על תחושות הייאוש הגבוהות ביותר לאחר מכן הניטרליים, ולבסוף קבוצת תומכי הממשלה, אשר דיווחו על הרמות הנמוכות ביותר. ההבדלים בין שלוש הקבוצות היו מובהקים בשתי המדידות.

תפיסת לכידות חברתית (א) הראתה ירידה מובהקת בחמש המדידות הראשונות, התייצבות במדידה השישית ועליה מובהקת במדידה השביעית, אך עם ערך שהיה נמוך בהשוואה לחמש המדידות הראשונות. (ב) בשלוש המדידות הראשונות לא היו הבדלים מובהקים בין שלוש הקבוצות בהתאם לתמיכה בממשלה אך הפער בין הקבוצות התרחב באופן מובהק במדידות חמש עד שבע. תומכי הממשלה הציגו את רמת תפיסת הלכידות החברתית הגדולה ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף מתנגדי הממשלה שהציגו את התפיסה הנמוכה ביותר של הלכידות החברתית.

הערכה לגבי מאמצי ממשלת ישראל להחזרת החטופים (נמדדה במדידות שלוש עד שבע) (א) הראתה ירידה מהמדידה השלישית לשישית, עם הבדלים מובהקים בין כל שתי מדידות סמוכות. במדידה השביעית נצפתה עלייה קטנה שאינה מובהקת. (ב) בכל המדידות נמצא הבדל מובהק בין כל שלוש קבוצות התמיכה בממשלה עם פערים שהולכים וגדלים במהלך המדידות. תומכי הממשלה מעריכים את מאמצי הממשלה להחזרת החטופים כרבים מאוד לכל אורך המדידות ונצפית עליה במדידה השביעית; הניטרליים מביעים הערכה בינונית שהולכת ויורדת במהלך המדידות; ואילו מתנגדי הממשלה מביעים תחילה הערכה ברמה בינונית שיורדת ממדידה למדידה עד לרמה נמוכה יחסית.

The 'Iron Swords' War, Including the War with Iran

Resilience and coping mechanisms of the population in Israel - seven measurements throughout the "Iron Swords" War

Professor Shaul Kimhi
Dr. Hadas Marciano
Professor Yohanan Eshel
Arielle Kaim
Professor Bruria Adini

Abstract

The current research report summarizes the seventh follow-up measurement conducted in the early days of the war between Israel and Iran. This measurement included 745 participants who responded to the research questionnaire in all seven measurements performed during the Iron Swords War. The report consists of two types of analyses: (a) comparison of the mean indices across the entire sample, examined over the seven measurements, and (b) examination of the differences in the mean indices classified into three groups of respondents, according to the level of support for the government: opponents (n=384), supporters (n=222), and neutrals (n=139). Below are the main findings of the seventh measurement:

Societal Resilience: (a) The average societal resilience of the overall sample declined from one measurement to the next during the first five measurements and increased in the sixth and seventh measurements, compared to the fifth measurement. (b) A decrease in societal resilience was observed among all three government support groups during the first five measurements, followed by an increase in the sixth and seventh measurements. In each of the seven measurements, there were significant differences in the level of societal resilience based on the degree of government support: government supporters reported the highest levels of societal resilience, followed by neutrals, and finally, government opponents.

Societal Resilience Factors: Four components of societal resilience were found: trust in the government and its leader, social integration (solidarity), attachment to the state (patriotism), and trust in state institutions. In all seven measurements, "attachment to the state" was the factor with the highest level among the four. In comparison, "trust in the government and its leadership" was the factor with the lowest level in the first six measurements, only surpassing trust in state institutions in the seventh measurement. All four factors showed a consistent and mostly significant downward trend from one measurement to the next until the fifth measurement. In the

sixth and seventh measurements, there was an increase, which was significant for some factors in the sixth measurement and significant for all factors in the seventh measurement.

Trust in State Institutions: Trust was assessed concerning six institutions: the IDF, the Knesset, the education system, the media, the judiciary, and the police. In all seven measurements, trust in the IDF was the highest, while trust in the Knesset was the lowest.

Community Resilience: (a) The average community resilience significantly decreased only at the beginning of the measurements, from the first to the second measurement, and from the second to the third. In subsequent measurements, slight increased or decreased trends were observed, but they were not statistically significant. The seventh measurement showed a significant increase in the average community resilience. (b) Throughout the seven measurements, small and significant differences were observed between government opponents and their supporters.

Individual Resilience: (a) The personal resilience of the participants significantly decreased between the second and third measurements and then returned to its previous level in the fourth measurement with no further changes. (b) In all seven measurements, the level of individual resilience was highest among government supporters compared to the other two groups, but this difference was not always statistically significant. Simultaneously, the resilience of the neutrals was the lowest.

Morale: (a) The average morale of the respondents steadily and significantly increased from one measurement to the next until the fourth measurement. In the fifth measurement, it decreased slightly but significantly, then slightly increased again in the sixth measurement, and also significantly decreased in the seventh. (b) In all measurements, government supporters expressed the highest level of morale, followed by neutrals and, finally, government opponents (all differences were statistically significant in each measurement).

Hope: (a) The level of hope significantly decreased in the third measurement, stabilized, and then increased significantly in the seventh measurement. (b) In all measurements, government supporters reported higher hope than the other two groups. Furthermore, in most measurements, the level of hope among the neutrals was positioned in the middle between the scores of the other two groups.

Distress symptoms (anxiety and depression): (a) The average distress level consistently decreased from the first to the sixth measurement, and in most measurements, the difference between each pair of adjacent measurements was statistically significant (except for a non-significant difference between the fourth and fifth measurements). In the seventh measurement, participants reported a significant increase in distress levels. (b) In all measurements, the level of

distress reported by government supporters was significantly lower compared to the other two groups, which were not different from each other.

Sense of danger: (a) Perceived danger significantly decreased in the second measurement and stabilized until the fifth measurement. Afterward, perceived danger decreased again in the sixth measurement but increased again in the seventh. (b) In measurements 1-3, there were no significant differences in the levels of perceived danger between government opponents and neutrals. Nonetheless, there was a significant difference between them and the government supporters' group, which showed lower levels of perceived danger. Subsequently, in measurements 4-7, the gap between the groups increased and became significant across all three groups, with government supporters reporting the lowest levels of sense of danger, followed by the neutrals, and finally, government opponents reporting the highest levels of sense of danger.

Threat perception: (a) The average perceived threats across the entire sample showed a significant decrease in the second measurement, followed by another decline in the sixth measurement and a significant increase in the seventh measurement. (b) Throughout all seven measurements, government opponents reported the highest perceived threats, followed by neutrals, and finally, government supporters who reported the lowest perceived threats. In the seventh measurement, the gap between the three groups expanded.

Feelings of despair (measured only in the sixth and seventh measurements): (a) The mean level of despair significantly increased in the seventh measurement compared to the sixth. (b) Government opponents reported the highest levels of feelings of despair, followed by the neutrals, and finally, the government supporters reported the lowest levels. The differences between the three groups were significant in both measurements.

Perceived Social Cohesion: (a) Social cohesion perception significantly decreased in the first five measurements, stabilized in the sixth, and then significantly increased in the seventh. However, it remained lower compared to the first five measurements. (b) In the first three measurements, no significant differences were observed between the three groups according to government support, but the gap between the groups significantly expanded in measurements 5-7. Government supporters exhibited the highest level of social cohesion perception, followed by the neutrals, and finally, government opponents, who showed the lowest perception of social cohesion

Evaluation of the Israeli government's efforts to retrieve the hostages (measured in measurements 3-7): (a) There was a decrease in evaluations from the third to the sixth measurement, with significant differences between each pair of adjacent measurements. In the seventh measurement, a small and non-significant increase was observed. (b) In all measurements,

there was a significant difference between all three government support groups, with the gaps growing over time. Government supporters rated the government's efforts to retrieve the hostages as high throughout the measurements, with an increase observed in the seventh measurement. Neutrals showed moderate ratings, which declined over the measurements, while government opponents initially showed moderate ratings that decreased with each measurement, reaching relatively low levels.

מבוא

המחקר הנוכחי מבוסס על שבע מדידות שנערכו בקרב האוכלוסייה דוברת העברית בישראל לאורך מלחמת 'חרבות ברזל' (שאלון זהה שהועבר לאותו מדגם משיבים בזמנים שונים. לוח שמציג את שבע זמני המדידות השונות ניתן למצוא בנספח א'). המדידה השביעית נערכה החל מהיום הראשון למלחמה עם איראן, שנפתחה בהתקפה ישראלית ביום שישי ה-25-6-13 בשעת בוקר מוקדמת. התקפה זו הגיעה כ-21 חדשים מפרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' שהחלה באוקטובר 2023. בדו"ח מחקר זה נכללים 745 משתתפים/ות שענו על כלל השאלונים בכלשבע המדידות (ראו דו"ח מחקר המפרט את מדידת האורך השישית בכתובת <https://bit.ly/4h6FDMK>).
הנתונים למדידה השביעית נאספו במהלך חמישה ימים, בין ה-17-13 ליוני, 2025 (כלומר לפני ההפגזה של ארה"ב את מתקני הגרעין באיראן שהתרחשה בבוקר ה-22 ליוני, 2025). מאפייני המשיבים מפורטים בלוח 1.

לוח 1: מאפיינים דמוגרפיים של המשיבים במדידה השביעית

מדידת אורך שביעית (N=745)					משתנה
קבוצה	משיבים	%	ממוצע	סטיית תקן	
18-30	87	11.7	50.58	15	קבוצת גיל
31-40	136	18.3			
41-50	155	20.8			
51-60	138	18.5			
61-85	229	30.7			
1. גברים	429	57.6	-	-	מגדר
2. נשים	316	42.4			
1. חילוני	384	51.5	-	-	מידת דתיות
2. מסורתי	239	32.1			
3. דתי	78	10.5			
4. דתי מאד (חרדי)	44	5.9			
1. הרבה יותר נמוכה	137	18.4	2.80	1.21	הכנסה ממוצעת למשפחה, ביחס לממוצע בישראל
2. נמוכה	155	20.9			
3. ממוצע	249	33.4			
4. גבוהה	130	17.4			
5. הרבה יותר גבוהה	74	9.9			
1. יסודית	3	0.4	-	-	השכלה
2. תיכונית	137	18.4			
3. על-תיכונית	188	25.2			
4. תואר ראשון (והנדסאי)	263	35.3			
5. תואר שני ומעלה	154	20.7			
1. רווק/ה	146	19.6	-	-	מצב משפחתי
2. נשוי/אה	474	63.6			
3. גרוש/ה	69	9.3			
4. אלמן/ה	16	2.1			
5. חי/ה בזוגיות	40	5.4			
חלוקה לשלוש קבוצות. מספר (אחוז)					
1. מתנגד/ת מאד	278	37.3	מתנגדים	384 (51.5)	מידת התמיכה בממשלה
2. מתנגד/ת	106	14.2			
3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	139	18.7	ניטרליים	139 (18.7)	
4. תומך/ת	123	16.5			
5. תומך/ת מאד	99	13.3	תומכים	222 (29.8)	

כלי המחקר

בנוסף לכלי המדידה בהם השתמשנו בחמש המדידות הראשונות, במדידה השישית והשביעית הוספנו סולם מדידה שנקרא "סולם תחושות ייאוש" המבוסס על חמישה פריטים (ראו פירוט בדו"ח מדידה שישית, <https://bit.ly/4h6FDMK>, בעמוד 6). סולמות המדידה עבור כלל הכלים נעים בין 1-5, להוציא את סולם המדידה

של חוסן לאומי שנע בין 6-1. המהימנות של כל סולמות המדידה נמצאה במדידה השביעית כטובה מאד. מהימנות סולמות המדידה, כמו גם מספר הפריטים בכל אחד מסולמות המדידה, מוצגים בלוח 2.

לוח 2: מהימנות אלפא קרונבך של משתני המחקר במדידה השביעית (N=745)

משתנה (סולמות מדידה)	מספר פריטים בסולם	מהימנות אלפא קרונבך
חוסן לאומי	16	$\alpha=.88$
חוסן קהילתי	10	$\alpha=.95$
חוסן אישי	10	$\alpha=.93$
מדד תקווה	5	$\alpha=.94$
תסמיני דחק	8	$\alpha=.92$
תחושות סכנה	5	$\alpha=.86$
תחושות ייאוש	5	$\alpha=.82$
תפיסת איומים	5	$\alpha=.81$

מהימנות α קרונבך מעל .70. נחשבת למהימנות טובה

הניתוח הסטטיסטי

בד"ח המחקר הנוכחי מוצגים שני סוגי ניתוחים:

- בדיקת ההבדלים בין ממוצעי הסולמות השונים במדגם לאורך שבע המדידות (במהלך המלחמה עד כה). לשם כך ערכנו ניתוחי שונות למדידה חוזרת (Repeated measures GLM). הממוצעים מוצגים באמצעות גרפים. הבדלים מובהקים סטטיסטית מוצגים באמצעות כוכביות (ראו תמונות 15-1).
- בהתבסס על מחקרים קודמים בישראל בהם נמצא כי מידת התמיכה בממשלה קשורה באופן מובהק עם מידת רמות החוסן וההתמודדות, בדקנו את הממוצעים גם בקרב המדגם המלא (ראה סעיף א) וגם בחלוקה בהתאם למשתנה רמת התמיכה בממשלה. על מנת לחשב את ההבדלים במשתנים השונים בין שלוש קבוצות התמיכה בממשלה, בוצעו ניתוחי שונות דו-גורמים למדידה חוזרת, עם משתנה בין נבדקי של "רמת התמיכה בממשלה" (תומכים, ניטרליים ומתנגדים, לפי החלוקה שהתקבלה במדידה האחרונה, המדידה השביעית) ומספר המדידה (7-1) כמשתנה תוך נבדקי, על כלל סולמות המחקר. השאלה המקורית לגבי רמת התמיכה בממשלה הכילה חמש אפשרויות תגובה, ולכן כדי לייצר משתנה "רמת תמיכה בממשלה" שיכלול שלוש רמות בלבד, אוחדו הרמות בקצוות. כלומר: "מתנגדים" = איחוד של כל מי שענה שהוא '1-מתנגד/ת מאוד' או '2-מתנגד/ת'; 'ניטרליים' = משתתפים שהשיבו '3-לא תומך/ת ולא מתנגד/ת'; 'תומכים' = איחוד של כל מי שענה '4-תומך/ת' ו-'5-תומך/ת מאוד'.

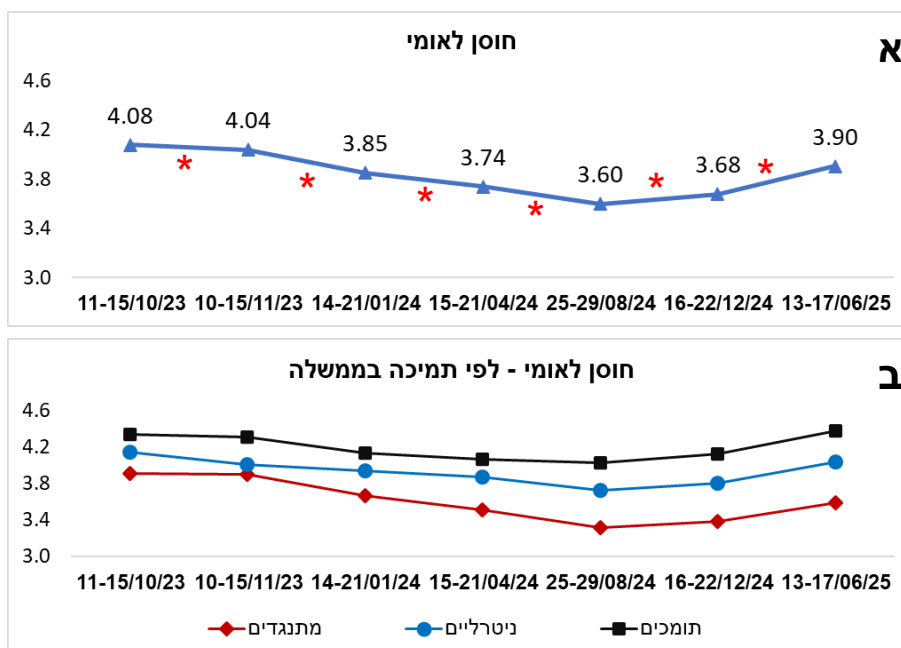
תוצאות

א. חוסן לאומי (סולם מדידה 6-1)

במחקרים שערכנו בישראל, לאורך משבר הקורונה ובמהלך משברים בטחוניים, כמו לדוגמה בסבבי לחימה קודמים ברצועת עזה, נמצא כי חוסן לאומי מורכב מארבעה תחומים (גורמים): "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית (סולידריות)", "חיבור למדינה (פטריוטיות)" ו"אמון במוסדות המדינה". שני הגורמים "האמון בממשלה ובעומד בראשה" ו"האמון במוסדות המדינה" נמצאו לעיתים קרובות במחקר מרכזיים שהשפיעו במידה הרבה ביותר על רמת החוסן הלאומי (Kimhi et al., 2021; Kimhi & Eshel, 2019). נמצא שככל שרמת החוסן הלאומי נמוכה יותר, כך אוכלוסיית המדינה מפולגת יותר, מגלה סולידריות

חברתית ברמה נמוכה יותר, מראה פחות הסכמה על ערכי יסוד משותפים, ומאופיינת בפערים חברתיים רבים יותר, ולהיפך. חשוב לזכור שתקיפת הפתע של חמאס (באוקטובר 23) התרחשה כשברקע התנהל משבר חברתי/פוליטי חריף. משבר זה נמשך גם במהלך מלחמת "חרבות ברזל", שנמצאת עדיין בעיצומה, והוא לא נעלם בעקבות התקיפות באיראן שאירעו לאחרונה.

כפי שניתן לראות בתמונה 1א, המציגה את ממוצעי המדגם הכללי בכל שבע המדידות, עולה שהחוסן הלאומי של כלל המדגם הלך וירד ממדידה אחת לבאה במשך חמשת המדידות הראשונות. ואז עלה באופן מובהק במדידה השישית והשביעית. ובכל זאת ראוי לציין כי רמת החוסן הלאומי הממוצעת במדידה השביעית עדיין נמוכה מהמדידה הראשונה והשנייה. התבוננות בתמונה 1ב, המציגה את הנתונים בפילוח מידת התמיכה בממשלה, מראה שבדומה לממוצע הכללי של המדגם, הייתה ירידה ברמת החוסן הלאומי בקרב כל קבוצות התמיכה בממשלה במהלך חמש המדידות הראשונות, התייצבות או עלייה במדידה השישית, ובכל הקבוצות ניתן לראות עלייה במדידה השביעית. יחד עם זאת, ניתן גם לראות שבכל אחת משבע המדידות היו הבדלים גדולים ומובהקים ($p < 0.05$) ברמת החוסן בהתאם למידת התמיכה בממשלה. תומכי הממשלה הראו את רמות החוסן הלאומי הגבוהות ביותר, אחריהם הניטרליים, ולבסוף רמת החוסן הנמוכה ביותר הוצגה על ידי מתנגדי הממשלה. במדידה השנייה ההבדלים היו מובהקים רק בין המתנגדים לתומכים, אך בכל שאר המדידות ההבדלים היו מובהקים בין שלושת הקבוצות. בנוסף, ניתן לראות שהפערים בין הקבוצות הולכים וגדלים עם הזמן.

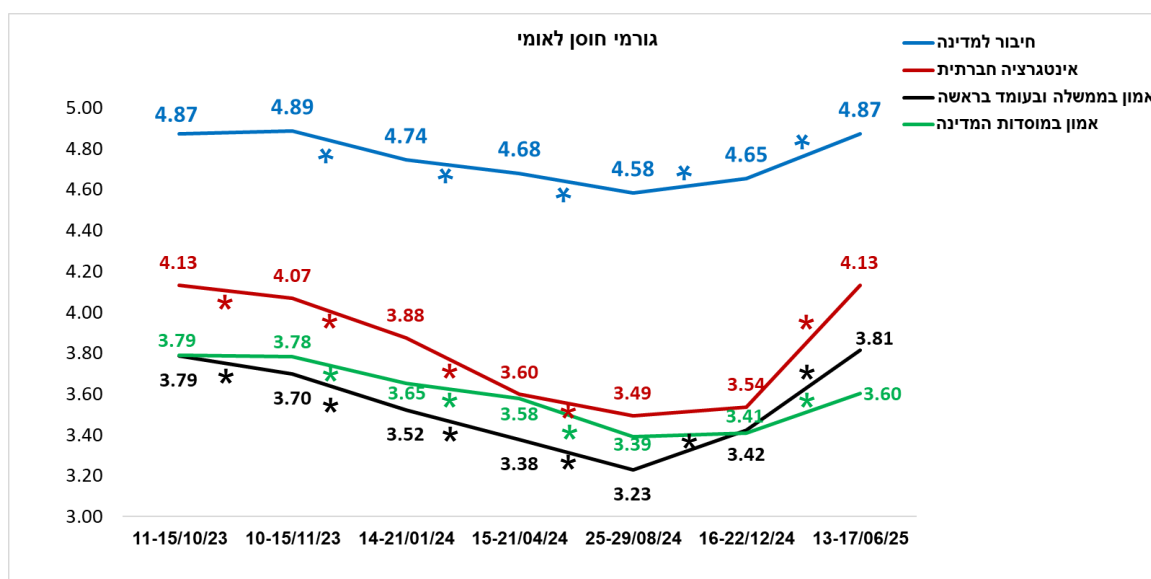

תמונה 1: א. ממוצע חוסן לאומי, של כלל המדגם, לאורך שבע מדידות (סולם 1-6). ב. ממוצע חוסן לאומי, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה (ההבדלים בין שלוש הקבוצות היו מובהקים בכל המדידות ($p < 0.05$) פרט למדידה 2 בה ההבדל היה רק בין מתנגדים ותומכים. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

מרכיבי החוסן הלאומי

בהתבסס על "ניתוח גורמים" (שיטה סטטיסטית לצמצום מספר המשתנים שנבחנו במחקר על ידי חיפוש מגמות משותפות בקרבם), נבחנו בנפרד הגורמים השונים המרכיבים חוסן לאומי. גורם 1: "אמון בממשלה ובעומד בראשה" (סולם בן 4 שאלות, למשל: "אני מאמין/ה שממשלת ישראל תגיע להחלטות נכונות בעתות משבר"); גורם 2: "אינטגרציה חברתית או סולידריות" (סולם בן 4 שאלות, למשל: "אני אופטימי לגבי עתידה של ישראל", "היחסים החברתיים בין הקבוצות השונות בארץ הינם טובים"); גורם 3: "הזדהות עם המדינה או פטריוטיות" (סולם בן 3 שאלות, למשל: "ישראל היא ביתי ואינני מתכוון/ת לעזוב אותה"); וגורם 4: "אמון

במוסדות המדינה (סולם שכולל הבעת רמת אמון בשישה מוסדות למשל: "מידת האמון בצה"ל, במשטרה, במשרד החינוך"). תמונה 2, המציגה את ממוצעי המדגם כולו בכל אחד מארבעת גורמי החוסן הלאומי, מראה ש: (א) בכל המדידות ה"חיבור למדינה" היה הגורם בעל הרמה הגבוהה ביותר מבין ארבעת הגורמים. "האמון בממשלה ובעומד בראשה" היה הגורם בעל הרמה הנמוכה ביותר ברוב המדידות, פרט למדידה הראשונה והשישית (בהן הוא היה הנמוך ביותר אך בר השוואה לגורם 4 "אמון במוסדות המדינה") ואילו במדידה השביעית גורם זה עלה ונעשה גבוה יותר מאשר ה"אמון במוסדות המדינה". (ב) כל ארבעת הגורמים היו במגמת ירידה מתמדת ממדידה למדידה עד המדידה החמישית, אשר ברוב המקרים הייתה מובהקת. במדידה השישית נראית עלייה מובהקת בגורמים "חיבור למדינה" ו"אמון בממשלה ובעומד בראשה" ואילו במדידה השביעית נצפתה עלייה מובהקת בכל הגורמים. (ג) הירידה התלולה ביותר, עד למדידה החמישית, בין המדידות נצפתה ב"אינטגרציה חברתית" ולאחריה ב"אמון בממשלה ובעומד בראשה" ואלו הם גם שני הגורמים שבהם נצפתה העלייה התלולה ביותר בין המדידה השישית לשביעית, עד כדי חזרה לרמה ההתחלתית (ב"אינטגרציה חברתית") או אף מעבר אליה (ב"אמון בממשלה ובעומד בראשה"). (ד) בגורמים "חיבור למדינה" ו"אמון במוסדות המדינה" הירידה עד למדידה החמישית הייתה פחות תלולה וגם העלייה במדידה השישית והשביעית הייתה פחות תלולה. בעוד "שהחיבור למדינה" הגיע לרמתו ההתחלתית במדידה השביעית, ה"אמון במוסדות המדינה" עדיין נמוך מהרמה ההתחלתית, גם במדידה השביעית. (ה) תמונה 2 מראה בבירור כי גורם ה"חיבור למדינה" גבוה באופן מובהק ומאוד משמעותי בהשוואה לשאר הגורמים לכל אורך שבע המדידות.

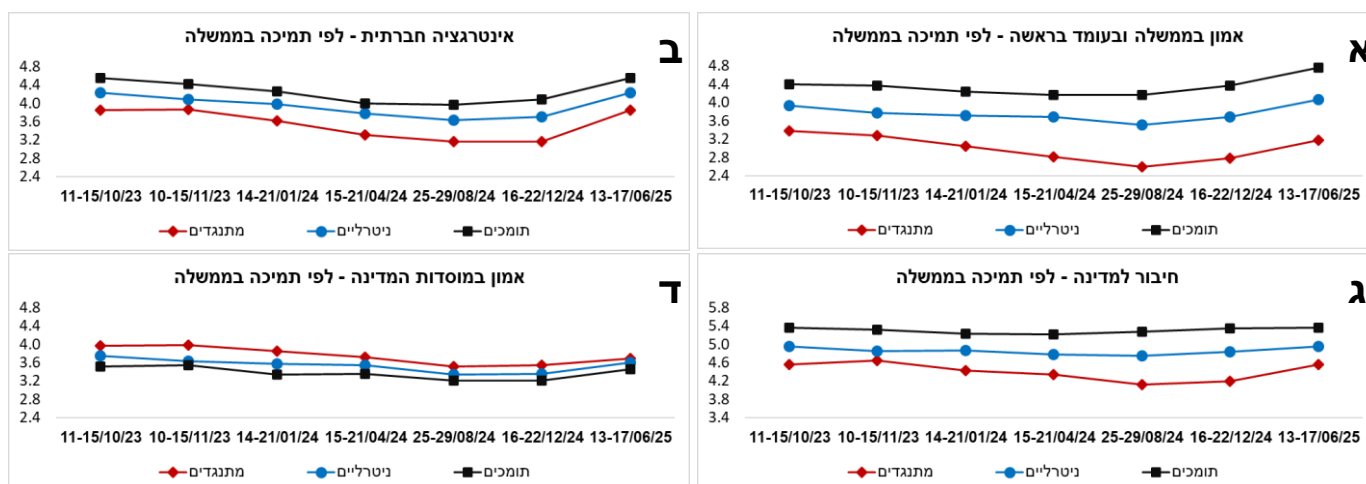

תמונה 2: ממוצע גורמי חוסן לאומי (סולם 1-6) של כלל המדגם לאורך שבע המדידות. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

תמונה 3 מראה את ממוצעי גורמי החוסן הלאומי בהתאם לרמת התמיכה של המשיבים בממשלה. בכל ארבעת הגורמים ובכל שבע המדידות, ההבדלים בין שלוש הקבוצות היו מובהקים ($p < 0.05$), פרט להבדל בין קבוצת הניטרליים לשתי הקבוצות האחרות בגורם "אמון במוסדות המדינה", אשר השתנה לעיתים ממדידה אחת לבאה. בגורם זה ההבדלים בין קבוצת תומכי הממשלה ובין קבוצת המתנגדים היו מובהקים לאורך כל שבע המדידות, אבל ההבדלים ביניהן ובין קבוצת הניטרליים השתנו ממדידה אחת לאחרת: במדידה השנייה והשישית לא היה הבדל מובהק בין קבוצת הניטרליים לבין קבוצת המתנגדים; במדידות הרביעית, החמישית והשביעית קבוצה זו לא הייתה שונה משתי הקבוצות האחרות.

בנוסף, ניתן להבחין בממצאים הבאים: (א) ההבדל הגדול ביותר בין הקבוצות בא לידי ביטוי בגורם "אמון בממשלה ובעומד בראשה", בו הפערים בין הקבוצות היו גדולים לאורך כל המדידות ואף הלכו והתרחבו עד

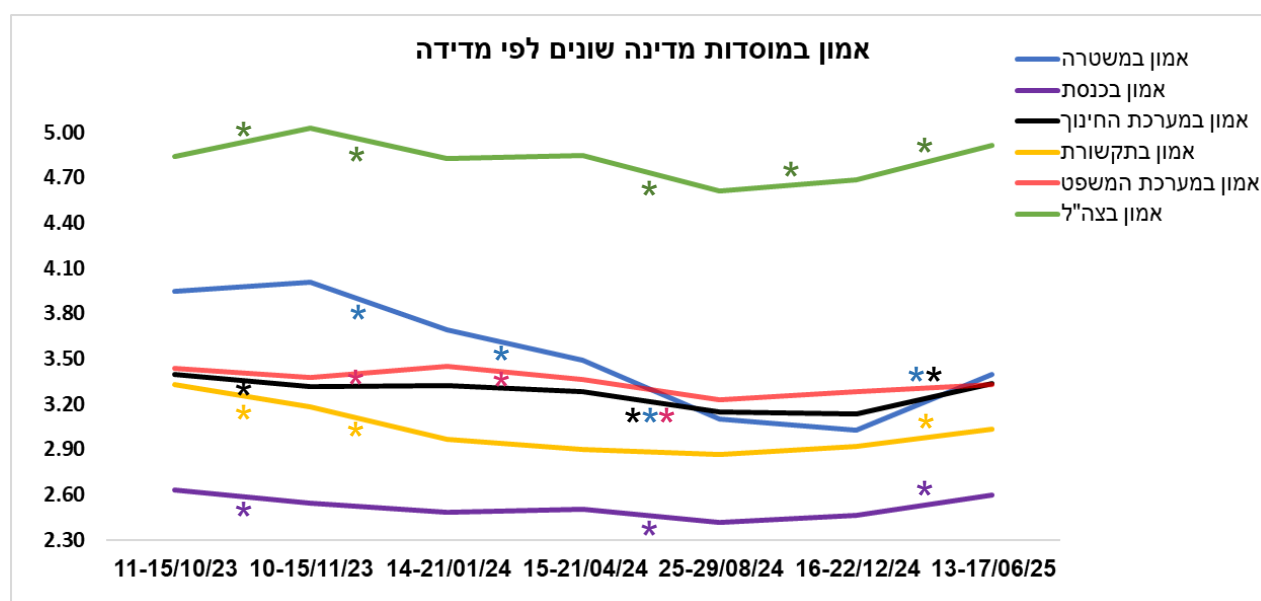
למדידה החמישית ונשארו יציבים מאז. הבאים אחריו, לפי הסדר, הם "חיבור למדינה", שמראה פערים שהולכים ומתרחבים במדידות חמש ושש אך מצומצמים שוב במדידה השביעית; "אינטגרציה חברתית", גורם שגם בו ניתן להבחין במגמות דומות (התרחבות הפער בין הקבוצות עד למדידה השישית והצטמצמותו במדידה השביעית); ולבסוף "אמון במוסדות המדינה", שבו לא תמיד היו הבדלים מובהקים בין הקבוצות, וכאשר הם היו מובהקים הם היו קטנים יחסית. (ב) בשלושת הגורמים "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית" ו"חיבור למדינה" תומכי הממשלה הראו את רמת החוסן הלאומי הגבוהה ביותר, לאחריהם קבוצת הניטרליים, ואילו רמת החוסן הלאומי הנמוכה ביותר דווחה על ידי מתנגדי הממשלה. לעומת זאת, בגורם "אמון במוסדות המדינה" הסדר ההפך: המתנגדים לממשלה הציגו את רמת החוסן הלאומי הגבוהה ביותר, לאחריהם הניטרליים, ורמת החוסן הלאומי הנמוכה ביותר הוצגה על ידי תומכי הממשלה. (ג) בעוד שבשלושת הגורמים "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית" ו"חיבור למדינה" ניתן לראות שהפער בין הקבוצות הלך וגדל עם התקדמות המדידות עד למדידה החמישית או השישית, ההיפך הוא הנכון לגבי גורם "אמון במוסדות המדינה" שבו נראה שהפער בין הקבוצות, שלא היה גדול מלכתחילה, הלך והצטמצם אף יותר לאורך שבע המדידות. ובנוסף, במדידה השביעית ניכרת הצטמצמות של הפער בכל ארבעת הגורמים.

תמונה 3: ממוצע גורמי חוסן לאומי בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית:
א. גורם 1 - אמון בממשלה ובעומד בראשה; ב. גורם 2 - אינטגרציה חברתית; ג. גורם 3 - חיבור למדינה; ד. גורם 4 - אמון במוסדות המדינה.

לאור הממצא השונה ביחס לגורם "אמון במוסדות המדינה" לעומת שאר הגורמים (היפוך הסדר בין הקבוצות וכן הצטמצמות הפערים עם המדידות, עד למדידה השביעית, בניגוד להרחבת הפער בגורמים האחרים) החלטנו לבחון יותר לעומק גורם זה. בדיקה זו בוצעה באמצעות ניתוח נפרד עבור כל אחד מששת מוסדות המדינה שנבדקו בסולם. לפיכך, בוצע ניתוח שונות עם מדידות חוזרות (Repeated measures GLM) של ההבדלים בין המדידות עבור כל אחד ממוסדות המדינה השונים בנפרד לאורך שבע המדידות (תמונה 4). על פי ממצאים אלו ניתן לראות ש: (א) בכל המדידות רמת האמון בצבא הייתה הגבוהה ביותר, עם ממוצעים של מעל 4.6 ככולן, אשר מעידים על רמת אמון גבוהה מאוד. (ב) בכל המדידות רמת האמון בכנסת הייתה הנמוכה ביותר עם ממוצעים מתחת ל-2.7 המעידים על רמת אמון נמוכה מאוד. (ג) באופן השוואתי, עד המדידה הרביעית, רמת האמון הגבוהה ביותר הייתה בצה"ל ואחריה עם פער גדול ומשמעותי במשטרה; לאחר מכן, וללא הבדל ביניהן, במערכת המשפט ובמערכת החינוך, לאחר מכן בתקשורת ולבסוף בכנסת. (ד) במדידה החמישית רמת האמון במשטרה, שירדה באופן תלול ממדידה אחת לשנייה, ירדה עוד יותר והשתוותה לרמות האמון במערכת המשפט ובמערכת החינוך. (ה) במדידה השישית ניתן לראות שינוי מגמות באמון בשלושת המוסדות הללו. האמון

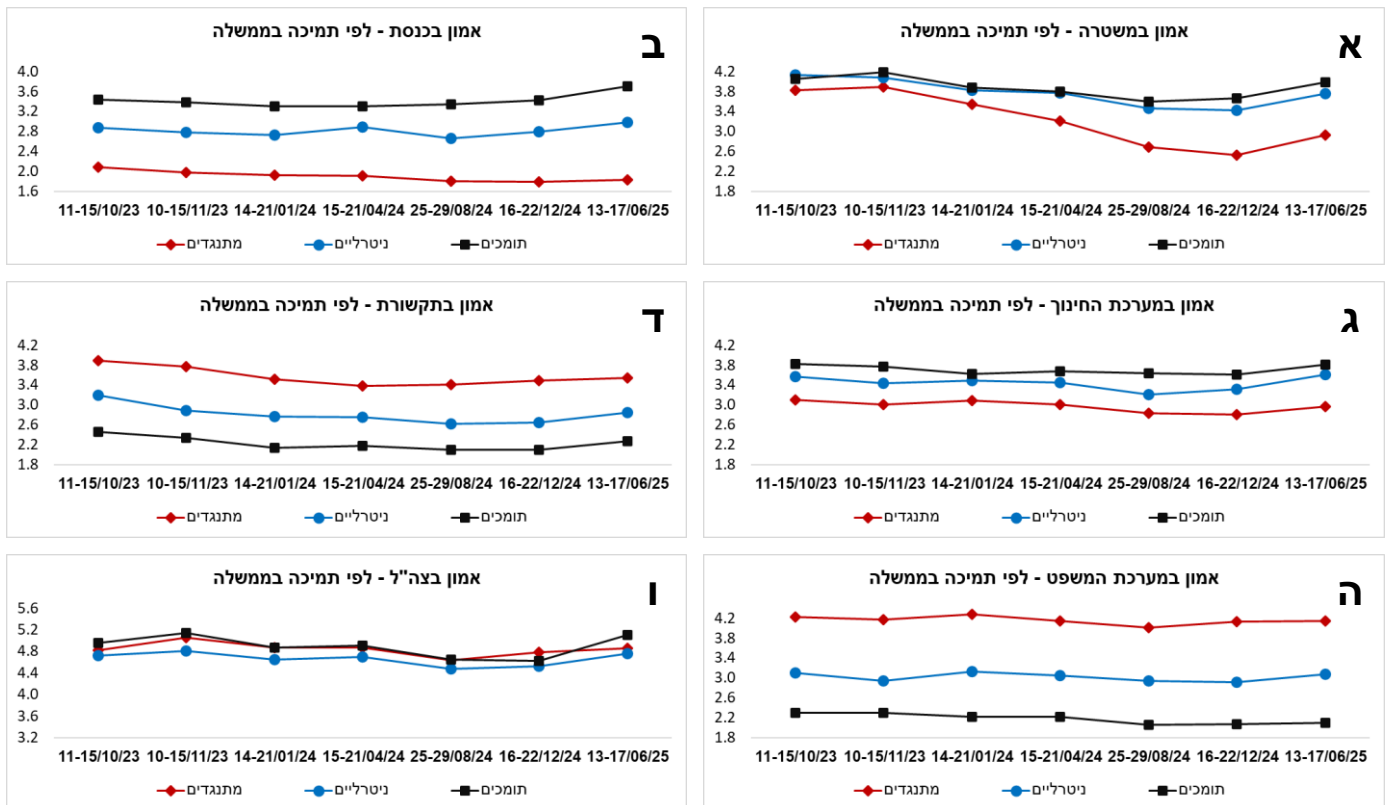
במערכת המשפט עלה מעט, בעוד האמון במערכת החינוך נותר ללא שינוי, והאמון במשטרה ירד עוד ובאופן מובהק סטטיסטית. כתוצאה משינויים אלו, במדידה השישית המוסד השני ברמת האמון כלפיו אחרי צה"ל היה מערכת המשפט, אחריה מערכת החינוך ואילו האמון במשטרה, ירד מהמקום השני (אחרי צה"ל, כפי שהיה בשתי המדידות קודם לכן) למקום הרביעי. (ו) במדידה השביעית המשטרה שוב עולה למקום השני אם כי ללא הבדלים משמעותיים בינה לבין מערכת המשפט ומערכת החינוך (ז) לאורך חמש המדידות הראשונות ניכרת בעיקר מגמת ירידה: פרט לעליה מובהקת באמון בצה"ל מהמדידה הראשונה לשנייה ובמערכת המשפט מהמדידה השנייה לשלישית, בשאר המדידות ניתן לראות בעיקר ירידות (לעיתים קרובות מובהקות; $p < 0.05$). בין המדידה החמישית לשישית ניכר היפוך של המגמה. נצפית עלייה מובהקת (באמון בצה"ל), ומגמת עלייה או התייצבות במדידה השישית לעומת המדידה החמישית. (ח) במדידה השביעית ניכרת עלייה יחסית גדולה ומובהקת באמון בכל המוסדות, פרט למערכת המשפט. (ט) כאשר מסתכלים על הפער בין המדידה הראשונה למדידה השביעית, ניתן להתרשם שהאמון ברוב המוסדות השתקם וכמעט ולא ניתן לראות הבדל בין המדידה הראשונה לשביעית, או שאפילו ישנה עלייה (באמון בצה"ל). עם זאת, ישנם שני מוסדות אשר גם במדידה השביעית עדיין מראים ערכים נמוכים יותר לעומת המדידה הראשונה: הראשון הוא המשטרה (הממוצע ירד ב-0.55 בין המדידה הראשונה לשביעית), והשני הוא התקשורת (הממוצע ירד ב-0.30 בין המדידה הראשונה לשביעית).

תמונה 4: ממוצע האמון בכל אחד ממוסדות המדינה שנבחנו במחקר, מעבר לכלל המדגם, לאורך שבע המדידות. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

בחנו גם את ההבדלים בין שלוש קבוצות התמיכה בממשלה בהקשר לאמון בששת המוסדות שנבחנו במחקר לאורך המדידות. תמונה 5 מציגה גרפים עבור כלל המוסדות, ובה ניתן לראות מספר ממצאים: (א) ההבדל הקטן ביותר, אם כי בחלק מהמקרים הוא היה מובהק, בין הקבוצות השונות של התמיכה בממשלה היה במשתנה של רמת האמון בצה"ל. כמו כן יש לשים לב לכך שרמת האמון בצה"ל הייתה גבוהה יחסית אצל כולם, לאורך כל המדידות (מעל 4.4 בכל המדידות ועבור כל קבוצות התמיכה). (ב) רמת האמון במשטרה, שהייתה גבוהה יחסית בתחילת המדידות (ובכל זאת עם הבדל מובהק בין קבוצת המתנגדים לממשלה לשתי הקבוצות האחרות במדידה הראשונה והשלישית ובין התומכים למתנגדים במדידה השנייה), ירדה בכל הקבוצות, ובפערים הולכים וגדלים בין הקבוצות, בהמשך המדידות. ניתן לראות שההבדל הגדול נוצר בעיקר בין קבוצת המתנגדים

לממשלה, שהאמון שלה במשטרה פחת במידה הגדולה ביותר, לעומת שתי הקבוצות האחרות במדידות החמישית והשישית, כאשר הפער הולך וגדל בין קבוצה זו לבין האחרות. במדידה השביעית ניכר צמצום קל של פער זה אך עדיין קיים הבדל גדול ברמת אמון של מתנגדי הממשלה לעומת רמת האמון של שתי הקבוצות האחרות. (ג) בשלושת המוסדות - הכנסת, התקשורת ומערכת המשפט - ההבדלים בין הקבוצות גדולים ויחסית יציבים יחסית, לאורך כל שבע המדידות. בכל שלושת המוסדות הללו ההבדלים היו מובהקים בכל המדידות ($p < 0.05$). (ד). במערכת החינוך ניכרים הבדלים קטנים יותר בין הקבוצות, אם כי לרוב מובהקים, פרט לחוסר הבדל בין קבוצת הניטראיים לתומכים במדידות השלישית, הרביעית והשביעית. (ה) בעוד שתומכי הממשלה נותנים אמון גבוה יותר במשטרה, במערכת החינוך ובכנסת לעומת המתנגדים לה, תמונה הפוכה מתגלית לגבי האמון במערכת המשפט ובתקשורת, שבהן המתנגדים לממשלה נותנים יותר אמון מהתומכים (הניטראיים באמצע בכל המקרים). (ו) הפער המשמעותי ביותר בין הקבוצות נצפה באמון במערכת המשפט (עם ממוצע הבדל של 2.0 לכל אורך שבע המדידות בין התומכים למתנגדים) ולאחר מכן באמון בכנסת (עם ממוצע הבדל של 1.9 לכל אורך שבע המדידות בין התומכים למתנגדים).

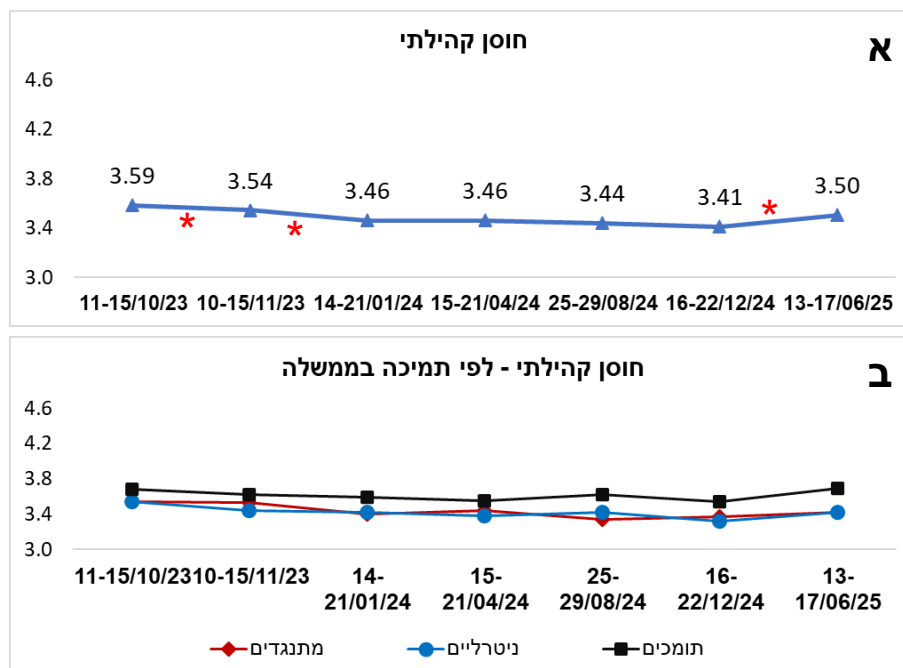

תמונה 5: ממוצע האמון במוסדות המדינה שנבחנו במחקר, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית: א. אמון במשטרה; ב. אמון בכנסת; ג. אמון במערכת החינוך; ד. אמון בתקשורת; ה. אמון במערכת המשפט; ו. אמון בצה"ל.

ב. חוסן קהילתי (סולם 1-5)

חוסן קהילתי מתייחס ליכולתה של קהילה גיאוגרפית להתאושש מאירוע קשה/אסון/מלחמה ולחזור מהר ככל האפשר לחיי יום יום. מושג הקהילה מתייחס ליישוב שכפוף לרשות מוניציפלית אחת. מחקרים בישראל הצביעו על חמישה מרכיבי חוסן קהילתי: מנהיגות הקהילה, יעילות קולקטיבית, מוכנות לשעת חירום, קשר למקום ואמון חברתי (Kimhi et al., 2020). במחקר הנוכחי נמדד החוסן הקהילתי בעזרת שאלון הכולל 10 פרטים (Leykin et al., 2013). פריט לדוגמא: "עד כמה את/ה מסכים עם ההיגד: הרשות המוניציפלית (העירייה/המועצה/המזכירות) ביישוב שלי מתפקדת כראוי". טווח סולם התשובות נע בין 1=כלל לא מסכים עד 5=מסכים במידה רבה מאוד'.

תמונה 6א, המציגה את החוסן הקהילתי לאורך שבע המדידות בקרב כלל המדגם, מראה שהחוסן הקהילתי הממוצע ירד באופן מובהק מהמדידה הראשונה לשנייה ומהשנייה לשלישית ($p < 0.05$). בהמשך ניכרת מגמת ירידה קלה ולא מובהקת עד למדידה השישית, ואילו במדידה השביעית ניכרת עלייה מובהקת, אך עדיין לא נצפית חזרה לערך שנצפה במדידה הראשונה. בנוסף, כפי שניתן לראות בתמונה 6ב, המציגה את הנתונים בהתאם לרמת התמיכה בממשלה, לאורך שבע המדידות נצפו שינויים. הבדלים מובהקים בין הקבוצות נצפו במדידה השלישית, אז ההבדל נמצא בין המתנגדים לממשלה ובין תומכיה ($p < 0.05$) אך לא היה הבדל בין הניטרליים לבין שתי הקבוצות האחרות; ולאחר מכן נצפו הבדלים מובהקים בין הקבוצות גם במדידות חמש עד שבע, אשר בכולן לא היה הבדל בין הניטרליים למתנגדי הממשלה אך שתי קבוצות אלו היו שונות באופן מובהק מתומכי הממשלה ($p < 0.05$). בשאר המדידות ההבדלים לא היו מובהקים.

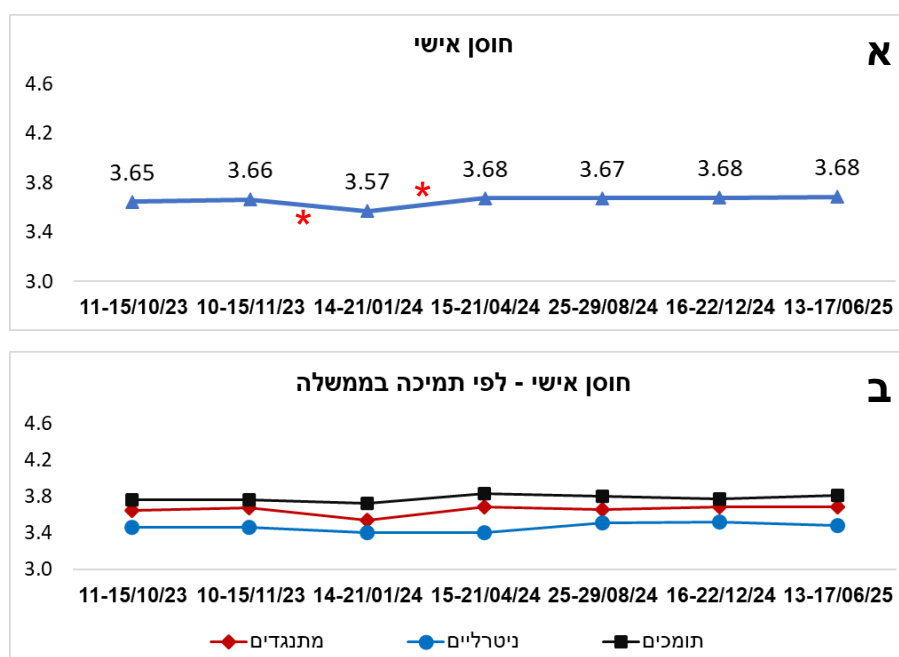

תמונה 6: א. ממוצע חוסן קהילתי של כלל המדגם לאורך שבע מדידות (סולם 1-5). ב. ממוצע חוסן קהילתי, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

ג. חוסן אישי (סולם 1-5)

חוסן אישי מתייחס ליכולתו של אדם (פרט) להתמודד בהצלחה עם משבר או אסון מכל סוג, ולאחר מכן להתאושש ולחזור במהירות האפשרית לתפקוד ברמה דומה לזו שלפני המשבר (או אף גבוהה יותר). מחקרים בנושא חוסן אישי מראים כי עד כשנתיים לאחר אסון עדיין נצפים שינויים בתפקוד של אדם או בתסמיני הדחק

שלו (Kuntz, 2021). במחקר הנוכחי נמדד החוסן האישי בהסתמך על שאלון בן 10 פריטים (Connor & Davidson, 2003). טווח התשובות נע מ-0 'לא נכון בכלל' עד 4 'נכון כמעט כל הזמן'. לצורך עיבוד הנתונים והשוואתם למדדים הנוספים שנבדקו, שונה הסולם לסולם בין 1-5. כפי שניתן לראות בתמונה 7א, החוסן האישי של המדגם יחסית יציב לאורך כל שבע המדידות. ניתן לצפות בירידה קטנה אך מובהקת בין המדידה השנייה לשלישית ($p < 0.05$) ולאחר מכן בעליה קטנה ומובהקת ($p < 0.05$) במדידה הרביעית. החל מהמדידה הרביעית נותר החוסן האישי הממוצע ללא שינוי מובהק. בתמונה 7ב ניתן לראות את הנתונים בהתאם לרמת התמיכה בממשלה. הממצאים מראים הבדלים בין הקבוצות ברמות החוסן האישי בכל המדידות ($p < 0.05$). רמת החוסן האישי הגבוהה ביותר בכל המדידות נמצאה בקרב תומכי הממשלה לעומת שתי הקבוצות האחרות, אם כי לא תמיד הבדל זה היה מובהק בהשוואה למתנגדים (במדידות שלוש ושש הוא לא היה מובהק). אחריהם היו המתנגדים לממשלה, שרמת החוסן האישי שלהם הייתה לרוב גבוהה יותר באופן מובהק בהשוואה לניטרליים, פרט למדידה השלישית שבה לא היו הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות אלו.

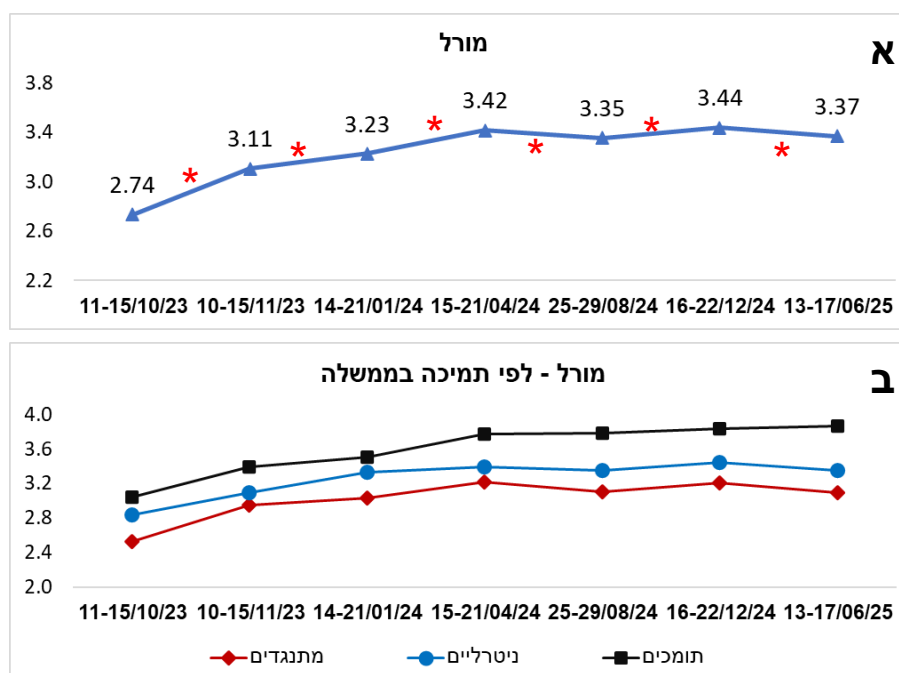
תמונה 7: א. ממוצע חוסן אישי של כלל המדגם לאורך שבע מדידות (סולם 1-5). ב. ממוצע חוסן אישי, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

מדדי התמודדות

מורל (סולם 1-5)

מורל מתייחס למצב הרוח העכשווי של הפרט. במדידות הרביעית והחמישית נעשה שימוש בסולם מורל מורחב שהיו בו ארבע שאלות, אך במדידה השישית והשביעית, סולם זה קוצר בחזרה לשאלה בודדת על רמת המורל האישי (כפי שנמדד במדידות 1-3). לאור זאת, לצורך השוואה בין שבע המדידות נעשה שימוש בפריט האחד שנשאל בכל המדידות: "דרג את מצב הרוח שלך". טווח הסולם נע מ-1 'מורל נמוך ביותר' עד 5 'מורל גבוה מאוד'. כפי שניתן לראות בתמונה 8א המורל מראה תגובות תנודתיות מאוד, עליות וירידות מובהקות לאורך שבע המדידות: נצפתה עליה מתמדת ומובהקת ממדידה אחת לבאה עד המדידה הרביעית, במדידה החמישית המורל ירד מעט אך באופן מובהק, במדידה השישית המורל עלה מעט בחזרה ובאופן מובהק סטטיסטי, ואילו במדידה השביעית הוא ירד שוב באופן מובהק ($p < 0.05$). תמונה 8ב מציגה את ממוצע המורל לפי מידת התמיכה בממשלה. ניתן לראות שבכל המדידות תומכי הממשלה הביעו את רמת המורל הגבוהה

ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף המתנגדים לממשלה. ההבדלים בין כל שלוש הקבוצות היו מובהקים בכל שבע המדידות ($p < 0.05$), פרט למספר מקרים שבהם לא היו הבדלים מובהקים בין הניטרליים לתומכי הממשלה (מדידה ראשונה ושלישית) או בין הניטרליים למתנגדי הממשלה (מדידה שנייה ורביעית).

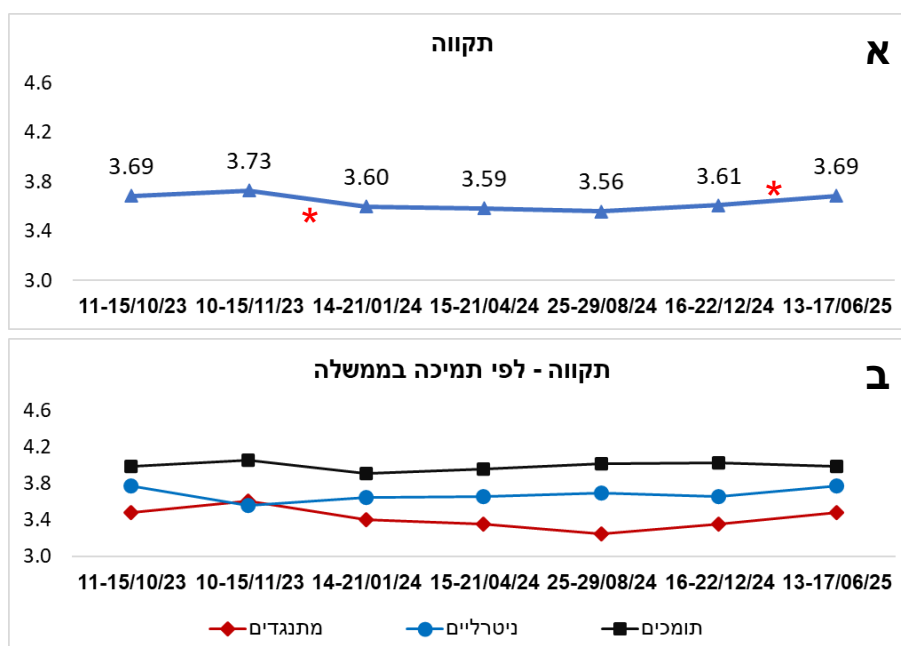

תמונה 8: א. רמת המורל של כלל המדגם לאורך שבע מדידות (סולם 1-5). ב. רמת המורל, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

ה. תקווה (Jarymowicz & Bar-Tal, 2006)

תקווה מתייחסת לציפייה לעתיד טוב יותר, כלומר, מצופה שיפור במצב בהמשך הדרך. מעבר להגדרות השונות בספרות המקצועית, נמצא כי לתקווה חשיבות רבה בהתמודדות עם קשיים וסבל. כמו כן, מדד תקווה גבוה יותר מצביע על גישה אופטימית יותר לחיים. הסולם כולל חמישה פריטים, לדוגמא: "משפחתי תצא מחוזקת מהמשבר הנוכחי". טווח הסולם נע מ-1='תקווה מועטה מאוד' עד 5='תקווה רבה מאוד'. מחקרים שערכנו בישראל במהלך משבר הקורונה ומשברים ביטחוניים קודמים הראו שהתקווה היוותה את המנבא הטוב ביותר של חוסן לאומי (Marciano et al., 2022).

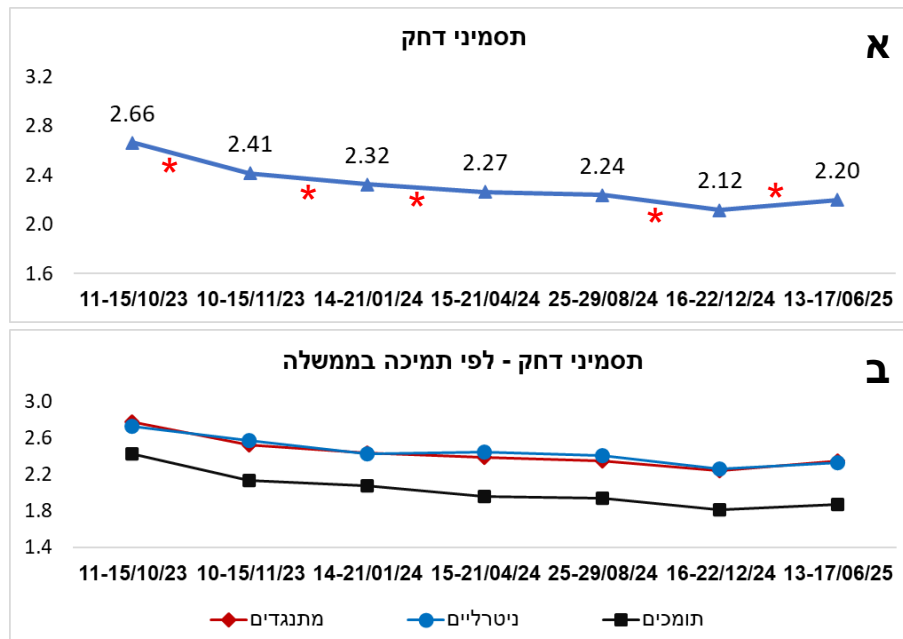
תמונה 9 מצגיגה את השוואת ממוצע התקווה לאורך שבע המדידות ומראה שרמת התקווה יחסית קבועה, עם ירידה מובהקת בין המדידה השנייה לשלישית ועלייה מובהקת בין המדידה השלישית לשביעית. יש לשים לב שממוצע התקווה במדידה השביעית חזר לרמתו במדידה הראשונה (שבוצעה מיד לאחר התקפת החמאס, באוקטובר 2023). תמונה 9 מצגיגה את התקווה בהתאם לרמת התמיכה בממשלה. ניתן לראות שבכל המדידות התקווה גבוהה יותר בקרב תומכי הממשלה לעומת שתי הקבוצות האחרות. רמת התקווה בקרב הניטרליים הייתה גבוהה יותר מאשר בקרב המתנגדים לממשלה בכל המדידות. כל ההבדלים בין הקבוצות, פרט לזה שבין המתנגדים לניטרליים במדידה השנייה, היו מובהקים ($p < 0.05$).

תמונה 9: א. ממוצע תקווה של כלל המדגם לאורך שבע מדידות (סולם 1-5). ב. ממוצע תקווה, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

ו. תסמיני דחק (דיכאון וחרדה - סולם 1-5)

תסמיני דחק, או סטרס (המורכבים מתסמיני חרדה ודיכאון) מהווים את אחד המדדים השכיחים ביותר לבחינת התגובה האנושית למצבי לחץ. מדידת תסמיני הדחק נעשתה באמצעות גרסה מקוצרת של שאלון מקובל בתחום (BSI, Derogatis & Savitz, 2000). השאלון הורכב מ-8 פריטים הכוללים תיאור של תסמיני דחק שונים ומלווים בשאלה עד כמה האדם סובל מהם בחודש האחרון. טווח הסולם נע מ-1='בכלל לא' עד 5='במידה רבה מאוד'. כפי שניתן לראות בתמונה 10 ארמת הדחק הלכה וירדה, לרוב באופן מובהק, ככל שהתקדם הזמן מתחילת המלחמה ועלתה שוב, באופן מובהק, במדידה השביעית. ההבדל בין כל שתי מדידות סמוכות היה מובהק ($p < 0.05$), פרט לירידה הלא מובהקת בין המדידה הרביעית והחמישית. תמונה 10 מציגה את הדחק בפילוח של רמות התמיכה בממשלה. ניתן לראות שבכל המדידות לא היה הבדל ברמת הדחק בין קבוצת מתנגדי הממשלה לקבוצת הניטרליים. שתי הקבוצות הללו הראו רמות דחק גבוהות יותר, באופן מובהק, בהשוואה לרמות הדחק של תומכי הממשלה בכל שבע המדידות ($p < 0.05$).

תמונה 10: א. ממוצע תסמיני דחק של כלל המדגם לאורך שבע מדידות (סולם 1-5). ב. ממוצע תסמיני דחק, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

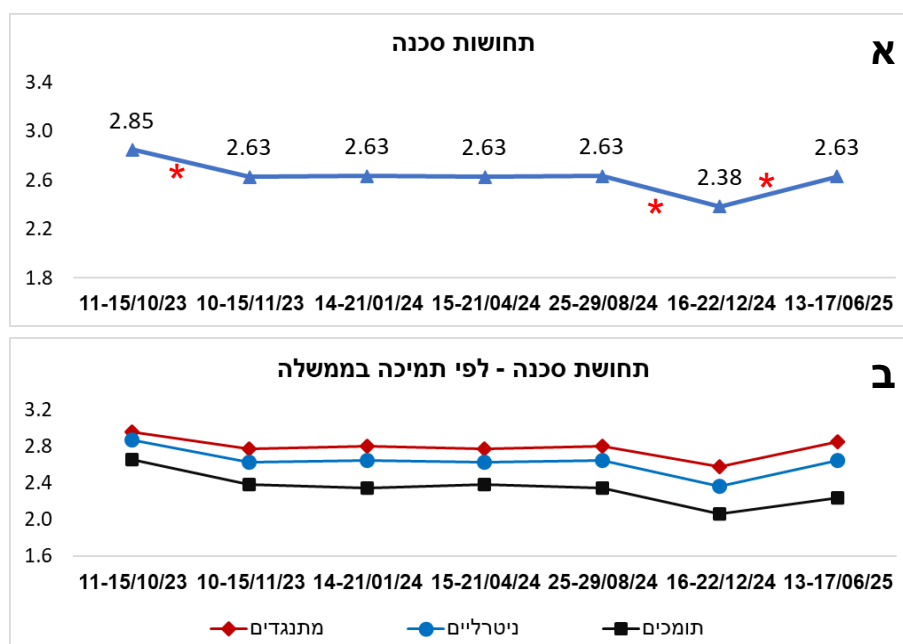
ז. תחושות סכנה (סולם 1-5)

תחושות סכנה מהוות מדד שלילי להתמודדות. תפיסת תחושת סכנה מהווה אינדיקציה למידה שבה הפרט חש סכנה לחייו, למשפחתו ולחבריו הקרובים כתוצאה מתפיסת איומים (חיצוניים ופנימיים כאחד). מחקרים מצביעים על כך שבאותה סיטואציה ותחת איומים דומים, אנשים יחשו רמות שונות של סכנה. במחקר הנוכחי נבדקו תחושות סכנה בהסתמך על שאלון קיים (Solomon & Prager, 1992) הכולל 7 פריטים, לדוגמא: "באיזו מידה את/ה מרגיש/ה שהחיים שלך בסכנה?". טווח הסולם למענה על השאלון נע מ-1="בכלל לא" עד 5="במידה רבה מאוד".

במדידה השישית והשביעית השתמשנו בסולם תחושות סכנה מצומצם יותר מאשר בחלק מהמדידות הקודמות. נעשה שימוש בחמישה פריטים בלבד (ירדו הפריטים הבאים, ששימשו אותנו במדידות קודמות: "באיזו מידה את/ה חושש/ת שתתקשה/תתקשי להסתגל מבחינה כלכלית, בעקבות המלחמה הנוכחית?" ו"באיזו מידה את/ה חושש/ת להשאיר השקעות או חסכונות בישראל בעקבות המלחמה הנוכחית?"). לכן ההשוואות המוצגות בגרפים להלן מציגות את הממוצעים של חמשת השאלות שחזרו בכל המדידות: באיזו מידה את/ה חושש/מרגיש ש: "החיים שלך בסכנה", "מדינת ישראל בסכנה קיומית", "בני משפחתך או היקרים לך נמצאים בסכנה", "המלחמה תתפשט (או תוחמר) לחזית/ות נוספות", "קריסת המשטר הדמוקרטי בישראל בעקבות המלחמה הנוכחית".

כפי שניתן לראות בתמונה 11א, מדד תחושות הסכנה נמצא במגמת ירידה מתמדת, לעיתים מובהקת סטטיסטית (בין מדידה ראשונה לשנייה ובין מדידה חמישית לשישית, $p < 0.05$), אולם בין המדידה השישית לשיעית נצפתה שוב עלייה מובהקת במדד תחושות הסכנה ($p < 0.05$). תמונה 11ב מציגה את רמות תחושות הסכנה בפילוח של קבוצות התמיכה בממשלה. ניתן לראות שבכל המדידות בין הראשונה לחמישית לא היו הבדלים מובהקים ברמות של תחושת הסכנה בין המתנגדים לממשלה ובין הניטרליים, אבל נמצא הבדל מובהק ביניהם ובין קבוצת התומכים בממשלה, שהפגינו רמות תחושות סכנה נמוכות יותר. בהמשך, במדידות שש ושבע, הפער בין הקבוצות הלך וגדל ונעשה מובהק בין כל שלוש הקבוצות, כאשר קבוצת תומכי הממשלה דיווחה על רמות נמוכות ביותר של תחושות סכנה, לאחריה קבוצת הניטרליים ולבסוף, את הרמות הגבוהות

ביותר של תחושות סכנה דיווחו המתנגדים לממשלה ($p < 0.05$). יחד עם זאת, חשוב לציין שהירידה המשמעותית בתחושות הסכנה שנצפתה בכל המדגם במדידה השישית, כמו גם העלייה המשמעותית במדידה השביעית, אינן נובעות באופן ספציפי מקבוצה כלשהי של רמת תמיכה בממשלה. ניתן לראות שכל הקבוצות דיווחו על תחושות סכנה מופחתות במדידה השישית ועל עלייה בתחושות אלו במדידה השביעית.

תמונה 11: א. ממוצע תחושות סכנה של כלל המדגם לאורך שבע מדידות (סולם 1-5). ב. ממוצע תחושות סכנה, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

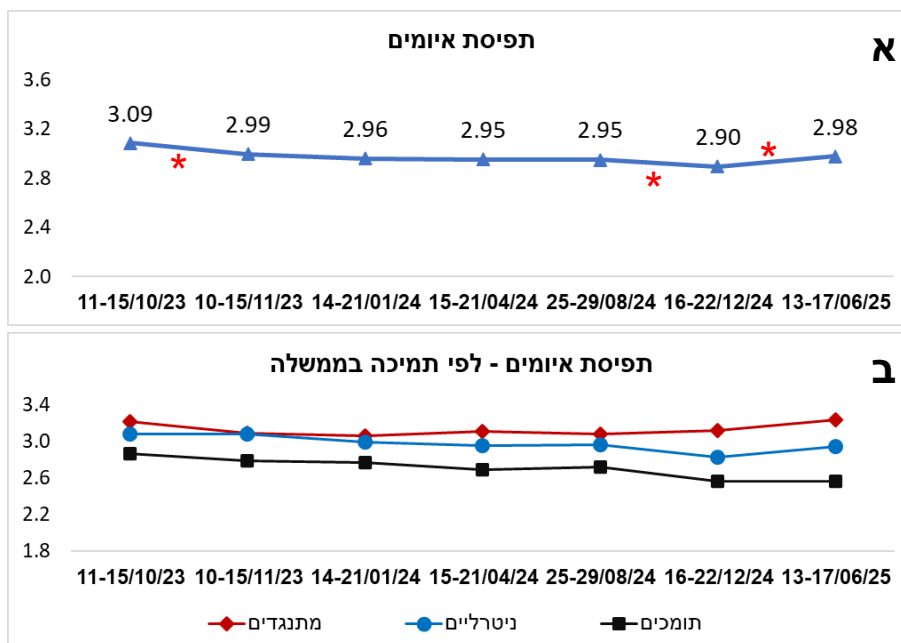
ה. תפיסת איומים (סולם 1-5)

מחקרים מראים כי גם כאשר מדובר באיום חיצוני ידוע, התפיסה של אנשים את האיום שונה מאדם לאדם (Christianson, 2021); לאור זאת, ככל שהפרט תופס את האיום כחמור יותר, הדבר מעיד על התמודדות פחות טובה. במחקר הנוכחי נבדקה התפיסה ביחס למספר משתנה של איומים בהתאם למדידות השונות. טווח הסולם נע בין 1=כלל לא מאיים ועד 5=מאיים במידה רבה מאוד.

בשל קיצור השאלון במדידות השישית והשביעית, הורדנו חלק מהשאלות הפרטניות לגבי איומי הביטחון והכנסנו שאלה כלליות יותר שנוסחה "האיום הביטחוני". כמו כן ירדו עוד שתי שאלות לגבי איומים שנשאלו במדידות קודמות ("משבר האקלים הגלובאלי" ו"רעידת אדמה"). לפיכך, על מנת לאפשר השוואה נכונה בין כל המדידות שבוצעו עד כה, הושווה ממוצע כל חמשת השאלות שנותרו בסולם המדידה בשתי המדידות האחרונות (השישית והשביעית) לממוצעי מדידות קודמות שמהם הורדנו שאלות נוספות שלא נבדקו במדידות אלו. כדי שנוכל בכל זאת לבחון את הנושא של האיום הבטחוני, השאלות הפרטניות על האיומים הביטחוניים (שלא היו תמיד זהות במדידות השונות, מפני שהשתנו בהתאם למפת האיומים על מדינת ישראל, שהשתנתה אף היא לאורך המלחמה) הושארו בחישוב הממוצעים של המדידות הקודמות. לפיכך, חשוב לזכור שבשל השונות הקטנה בניסוח השאלות הפרטניות של סולם האיומים, ישנה היתכנות כלשהי שחלק מהפערים בין המדידות נובעים משינוי קל זה ולא דווקא מתפיסת איומים משתנה. להלן רשימת חמשת האיומים שנבחנו בכל המדידות: המצב הכלכלי, האיום הבריאותי, האיום הבטחוני, המצב הפוליטי בישראל, והאלימות בתוך החברה הישראלית.

תמונה 12 מצביעה על כך שתפיסת האיומים הראתה ירידה מובהקת ($p < 0.05$) בין המדידה הראשונה והשנייה, לאחר מכן ישנה ירידה קלה אך לא מובהקת עד למדידה החמישית וירידה נוספת ומובהקת במדידה

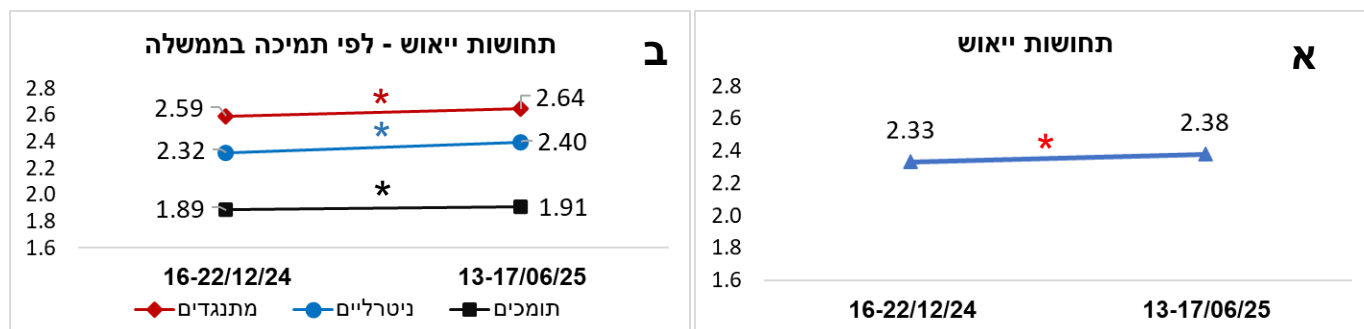
השישית, ולבסוף עלייה קטנה ומובהקת נצפתה במדידה השביעית. תמונה 12 מציגה את ממוצעי האיומים בהתאם לפילוח לפי רמות התמיכה בממשלה. בכל המדידות, תומכי הממשלה הראו תפיסת איומים מופחתת באופן מובהק בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות ($p < 0.05$) עד המדידה החמישית, בה לא נמצא הבדל בין מתנגדי הממשלה והניטרליים. במדידות השישית והשביעית נוצר פער לפיו תפיסת האיומים של הניטרליים ניצבת בין זו של המתנגדים לזו של התומכים וההבדל בין כל שלוש הקבוצות מובהק ($p < 0.05$). בנוסף, ניתן לראות שהעלייה המובהקת במדידה השביעית בקרב המדגם כולו, נובעת למעשה רק מהעלייה בתפיסת האיומים בקרב קבוצת הניטרליים ומתנגדי הממשלה, בעוד שבקרב תומכי הממשלה אין מגמת עלייה דומה.

תמונה 12: א. ממוצע תפיסת איומים של כלל המדגם לאורך שבע מדידות (סולם 1-5). ב. ממוצע תפיסת איומים, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה במדידה השביעית. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

ט. תחושות ייאוש (סולם 1-5, לא נמדד במדידות 1-5)

במדידה השישית שולב לראשונה סולם חדש למדידת "תחושות ייאוש". אמנם לכאורה אפשר לחשוב שייאוש הוא "ההיפך מתקווה", אשר נמדדה על ידינו בכלל המדידות, אבל מחקרים קודמים מראים שלמרות שאכן יש מתאם שלילי כלשהו בין ייאוש לתקווה, אלו אינם מבנים זהים (Graham, 2024). יש לציין כי, בהתאם להערכה המוקדמת שלנו, המתאם בין ממוצע סולם תחושות הייאוש וממוצע סולם התקווה אכן היה שלילי ומובהק בשתי המדידות שבהן נאסף המידע על סולם זה [במדידה השישית: ($R = -.528$, $p < 0.0001$); במדידה השביעית: ($R = -.524$, $p < 0.0001$)], אך גודלו היה בינוני בלבד. לפיכך, ממצא זה מהווה חיזוק להנחה ששני המשתנים הללו - ייאוש ותקווה - אינם חופפים בצורה מלאה ומייצגים מבנים שונים. תמונה 13 מציגה את ממוצע סולם הייאוש בשתי המדידות (שישית ושביעית). ניתן לראות עלייה קטנה ומובהקת סטטיסטית ברמת הייאוש של המדגם. תמונה 13 מציגה את הנתונים בפילוח לפי רמות התמיכה בממשלה. ניתן לראות שבשתי המדידות הנבדקים המתנגדים לממשלה דיווחו על תחושות ייאוש גבוהות יותר לעומת נבדקים ניטרליים בעמדתם כלפי הממשלה, ואלו הביעו תחושות ייאוש גבוהות יותר בהשוואה לנבדקים התומכים בממשלה. כל ההבדלים היו מובהקים ($p < 0.05$). בנוסף, בכל הקבוצות ניכרה עלייה מובהקת בתחושות הייאוש בין המדידה השישית לשביעית.

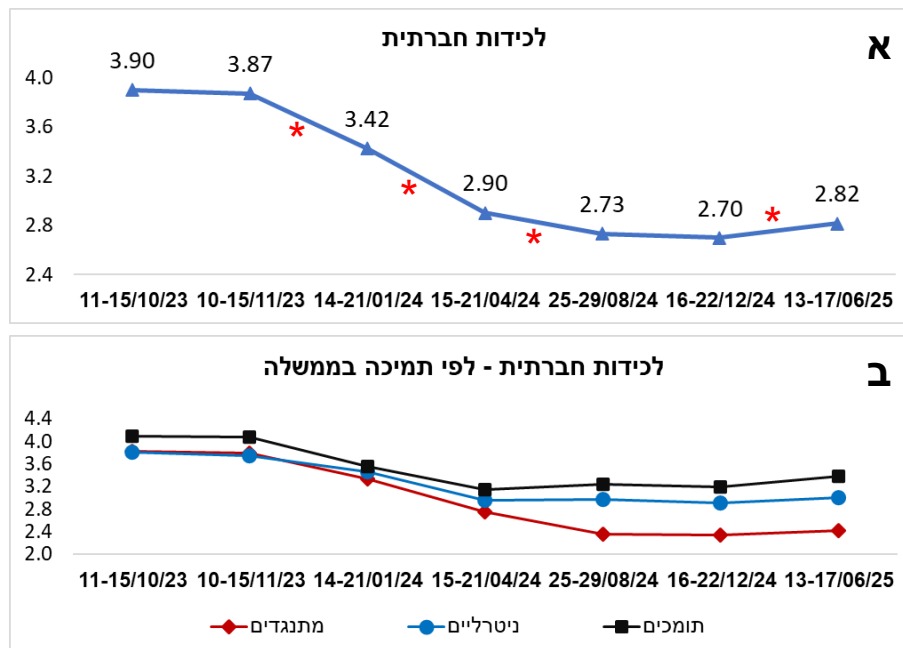

תמונה 13: א. ממוצע סולם תחושות ייאוש (שולם 1-5) בכלל המדגם במדידות שישית ושביעית; ב. ממוצע סולם תחושות ייאוש (שולם 1-5) במדידות שישית ושביעית בחלוקה לשלוש קבוצות התמיכה בממשלה. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

י. תפיסת לכידות חברתית (סולם 1-5)

תפיסת הלכידות החברתית מתייחסת להערכת המשיבים לגבי תחושת השייכות והקשר בין קבוצות אוכלוסייה במדינת ישראל. נושא זה נבדק בארבע המדידות הראשונות וכן במדידה השישית והשביעית באמצעות פריט אחד בלבד (נוסח הפריט: "כיצד היית מגדיר/ה את הלכידות החברתית בישראל נכון להיום?"). במדידה החמישית התבקשו הנבדקים לציין עד כמה הם מסכימים עם שלושה היגדים הקשורים לנושא הלכידות החברתית ("הלכידות החברתית בישראל, למרות חילוקי הדעות, היא גבוהה", "המחלוקות בין חלקי העם בישראל הולכות ומצטמצמות" ו"קיימת הסכמה רחבה בין חלקי העם כי מדינת ישראל היא יהודית ודמוקרטית"). לכן, כדי לאפשר השוואה בין כל שבע המדידות, הניתוח בוצע תוך שימוש בשאלה אחת מהמדידה החמישית, זו שהניסוח שלה היה הדומה ביותר לניסוח של שאר המדידות ("הלכידות החברתית בישראל, למרות חילוקי הדעות, היא גבוהה"). הסולם נע מ-1 = 'במידה מועטה מאד/בכלל לא', עד 5 = 'במידה רבה מאד'.

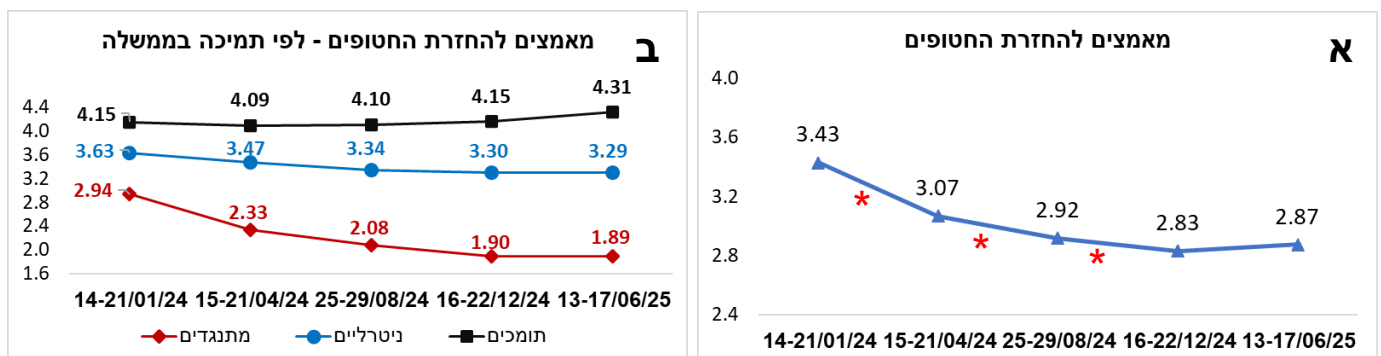
תמונה 14 מראה שמשנתנה תפיסת הלכידות החברתית הוא המשתנה בו חלו ההבדלים הגדולים ביותר לאורך חמש המדידות הראשונות, בהן נצפתה ירידה גדולה ומובהקת בין מדידה שנייה לחמישית. הממצא מצביע על כך שתפיסת הלכידות החברתית, שהייתה גבוהה מאוד בתחילת המלחמה וללא הבדל ניכר בין מדידה ראשונה לשנייה, הלכה ופחתה בצורה תלולה ומובהקת, עם התמשכות המלחמה עד המדידה החמישית ($p < 0.05$). במדידה השישית אפשר לראות שינוי במגמה עם ירידה קלה נוספת, אך לא מובהקת, אשר מתחלפת בעלייה קטנה ומובהקת במדידה השביעית. יש לשים לב שלמרות העלייה במדידה השביעית תפיסת הלכידות החברתית במדידה זו עדיין נמוכה מארבע המדידות הראשונות. בפילוח לפי מידת התמיכה בממשלה (תמונה 14ב), ניתן לראות שבמדידה הראשונה והשנייה תומכי הממשלה תפסו את הלכידות החברתית כגבוהה יותר באופן מובהק ($p < 0.05$) לעומת שתי הקבוצות האחרות, שלא היו שונות זו מזו. במדידה השלישית החל להיפתח פער בין הניטרליים לבין מתנגדי הממשלה כך שתפיסתם הינה באמצע בין המתנגדים לתומכים, אך ללא הבדל מובהק בינם לבין אף אחת משתי הקבוצות הללו (שהיו שונות זו מזו באופן מובהק). במדידה הרביעית הפער בין הניטרליים למתנגדים העמיק, ולכן במדידה זו נמצא הבדל מובהק בין המתנגדים לבין שתי הקבוצות האחרות, שלא נבדלו זו מזו. מהפגישה החמישית ואילך, הפער בין כל שלוש הקבוצות גדל, כך שבכל המדידות החמישית עד השביעית ההבדלים בין כל שלוש הקבוצות היו מובהקים. עוד ניתן לראות שהפער בין הקבוצות הולך וגדל במדידה האחרונה, והדבר קורה בעיקר משום שבקרב תומכי הממשלה הייתה עלייה בתפיסת הלכידות החברתית, אך בקרב שתי הקבוצות האחרות לא נמצאה מגמת עלייה דומה.

תמונה 14: א. ממוצע תפיסת לכידות חברתית של כלל המדגם (סולם 1-5). ב. ממוצע תפיסת לכידות חברתית, לאורך שבע מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות התמיכה בממשלה. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

יא. הערכה לגבי מאמצי ממשלת ישראל להחזרת החטופים

החל מן המדידה השלישית ואילך הוכנס לשאלון המחקר פריט שנוגע להערכת המשתתף/ת לגבי מאמצי ממשלת ישראל להחזרת החטופים מעזה. נוסחו של הפריט היה: "באיזו מידה, לדעתך, ממשלת ישראל עושה את המאמצים הנדרשים להחזרת החטופים?". המענה היה באמצעות סולם בין 1 = 'במידה מעטה מאוד' ל-5 = 'במידה רבה מאוד'. תמונה 15 אציגה את ממוצעי תגובות המשתתפים/ות לשאלה זו מעבר לכלל המדגם בחמש המדידות שבהן הוצגה השאלה. ניתן לראות שהערכת הנבדקים הלכה וירדה מהמדידה השלישית לשישית, עם הבדלים מובהקים בין כל שתי מדידות סמוכות ($p < 0.05$). במדידה השביעית נצפתה עלייה קטנה אך לא מובהקת. בתמונה 15 ב, המציגה את ממוצעי התגובות לפי רמת התמיכה בממשלה, ניתן לראות שבכל חמש המדידות ישנם הבדלים גדולים ומובהקים ($p < 0.05$) בין כל שלוש קבוצות התמיכה בממשלה. תומכי הממשלה מעריכים את מאמצי הממשלה להחזרת החטופים כרבים מאוד לכל אורך הדרך, עם עליה משמעותית במדידה השביעית. בקרב הניטרליים ההערכה היא בינונית-גבוהה בתחילה (מדידה שלישית) ובהמשך יורדת במהלך המדידות לרמה בינונית. בקרב מתנגדי הממשלה ההערכה התחילה ברמה בינונית והלכה וירדה ממדידה למדידה עד לרמה נמוכה. תוצאת הדפוסים הללו היא הרחבת הפער בין הקבוצות השונות עם התקדמות המדידות.

תמונה 15: א. ממוצע הערכת מאמצי הממשלה להחזרת החטופים של כלל המדגם (סולם 1-5). ב. ממוצע הערכת מאמצי הממשלה להחזרת החטופים, לאורך חמש מדידות (בין מדידה שלישית לשביעית), בחלוקה לשלוש קבוצות התמיכה בממשלה. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

דיון

המחקר הנוכחי מבוסס על מדידה חוזרת, שביעית, במהלך מלחמת 'חרבות ברזל'. משמעות המושג מדידות חוזרות היא שאותם משתתפים/ות השיבו בכל שבע המדידות (למועדי המדידות - נספח א). נתוני המדידה השביעית נאספו במהלך הימים הראשונים למלחמה עם איראן. כמו במדידות הקודמות, גם מדידה זו התמקדה בשלושה סוגי חוסן (לאומי, קהילתי ואישי), בשני מדדי התמודדות חיובית (מורל ותקווה), בארבעה מדדי התמודדות שלילית (תסמיני דחק, תחושות סכנה, תפיסת איומים ותחושות ייאוש), וכן בתפיסת לכידות חברתית. בנוסף, בדו"ח זה מוצגים ממצאי שאלה על הערכה לגבי מאמצי הממשלה להחזרת החטופים מעזה. המלחמה עם איראן, שהחלה ביום איסוף הנתונים למחקר הנוכחי, מאופיינת עד כה בכמה רכיבים בולטים:

(א) ישראל נמצאת לראשונה במלחמה ישירה עם איראן, שהיא מדינה גדולה, חזקה ובעלת אמצעים רבים (ולא עם אחד או יותר משלוחיה, כפי שהורגלנו בשנים האחרונות, כמו החיזבאללה בלבנון, החמאס בעזה, או החות'ים בתימן). (ב) מלחמה זו פוגעת ישירות וקשות בעורף הישראלי וברכיוזי אוכלוסייה בולטים בכל רחבי הארץ, כדוגמת תל אביב וגוש דן, באר שבע וחיה. (ג) נכון לכתיבת הדו"ח אין ודאות איך ומתי מלחמה זו תסתיים. (ד) נכון לשבוע הראשון של המלחמה, הרוב הגדול של הנפגעים בה הם אזרחים. מעל 10,000 אנשים פונו מבתייהם בשל פגיעה במבנה, מעל 2,500 נפצעו ברמות שונות, וישנם 25 הרוגים. חלק מהנפגעים בגוף נפגעו בזמן שישבו במרחבים מוגנים, כנדרש, ובכל זאת נפגעו. נתון זה יכול להצביע על עוצמת הנשק שמולו ניצבים כעת אזרחי המדינה, וגם לערער את הביטחון היחסי שיש לאזרחים באמצעי המיגון שעומדים לרשותם. משמעות הכתוב לעיל היא שאיום הטילים מאיראן הוא איום גדול ואמיתי, ולכן נראה לנו שכבר בשלב זה של המלחמה ניתן לציין כי היא מציגה אתגר רציני מאד לחברה בישראל.

החוסן הלאומי ירד באופן מובהק ממדידה למדידה עד המדידה החמישית, ועלה באופן מובהק במדידה השישית והשביעית. דפוס זה התרחש בקרב כל קבוצות התמיכה בממשלה, ועבור כל גורמי החוסן הלאומי. לעומתו, החוסן האישי מראה תמונה שונה. מלבד תנועה קלה מטה במדידה השלישית ואחר כך מעלה במדידה הרביעית, לא נצפו שינויים משמעותיים ברמת החוסן האישי. נראה, אם כן, שחוסן אישי הינו יותר סטטי מהחוסן הלאומי. יתכן שהדבר נובע מכך שחוסן אישי תלוי בגורמים אישיותיים או נסיבות חיים פרטניות, אשר עשויים להשתנות במידה מועטה, גם במצב של מלחמה מתמשכת. לעומת זאת חוסן לאומי הינו משתנה שמושפע משמעותית ממצב המלחמה וממצב המדינה, כמו גם מהתפיסות הפוליטיות של האדם. במדידות הראשונות נצפו בעיקר ירידות שכן מצב המלחמה בחזית ובעורף ובעיית החטופים בעזה נחו על ידי כלל המשתתפים כמצב שהולך ומידרדר, ובמיוחד נכון הדבר ככל שהמלחמה נמשכה ולא נראה פתרון ברור באופק. אולם, עם התקדמות המלחמה, ובמיוחד לאחר נפילת משטר אסד בסוריה (שהתרחש בסמוך למדידה השישית) נראה שהתמונה מתהפכת. העלייה הנוספת בחוסן הלאומי, שנצפתה במדידה האחרונה (השביעית), שבוצעה בשבוע של פריצת המלחמה מול איראן, יכולה להצביע גם על התלכדות השורות בעת התגברות הסכנה הקיומית למדינה, כמו גם על כך שהמהלך הצבאי הפותח של ישראל במלחמה זו נחל הצלחה רבה, מה שללא ספק יכול להעלות חוסן לאומי, ובמיוחד במדינה שבה הצבא הוא "צבא העם" ורוב העם מרגיש חלק ממנו. הממצאים לפיהם רואים עלייה בחוסן הלאומי וגם בחוסן הקהילתי במדידה השביעית לעומת השישית, באים בד בבד עם ממצאים שמעידים על התגברות קשיי התמודדות בקרב המשתתפים/ות. כך, למשל, נצפית ירידה במורל ובמקביל עלייה ברמת הדחק, בתחושות הסכנה, בתפיסת האיומים ובתחושות הייאוש. חשוב להבין שלא מדובר בסתירה, אלא שהדברים אכן מתקיימים במקביל. מצד אחד, קיים קושי בהתמודדות העכשווית עם המצב המלחמתי המתגבר בשל פתיחת המערכה מול איראן, שממנה חששו אזרחי ישראל לאורך שנים רבות. מצב זה מעלה את תחושות הדחק, מגביר את החשש מאיומים, ומחמיר את תחושות הסכנה והייאוש, ובו זמנית מפחית את רמת המורל, שהיא אינדיקטור למצב הרוח העכשווי. אך מן הצד השני, אותו

מצב עצמו מעלה את החוסן הלאומי והקהילתי, בשל התלכדות השורות, כמו גם בשל ההצלחה הצבאית. בנוסף, המלחמה מול איראן מעלה בקרב אזרחי המדינה גם תקווה לעתיד טוב יותר, שיגיע (אולי) עם סיומה. ניתן להניח שמשתתפי/ות המחקר יכולים לשוות בעיניהם עתיד שבו כל אויבי המדינה, כולל האויב האיראני, שנתפס עד כה כאויב המרתיע ביותר, יובסו, האיומים על המדינה יוסרו או יופחתו משמעותית, ניתן יהיה להשלים את מהלך החזרת החטופים ואת סיום המלחמה בעזה, והמדינה תוכל להשתקם ולחזור לאיתנה.

עם זאת, יש לשים לב לכך שהחוסן הלאומי, כמו גם רוב המדדים האחרים, מושפעים מאוד ממידת תמיכת המשתתפים/ות בממשלה. קבוצת תומכי הממשלה מראים רמות חוסן לאומי, קהילתי ואישי, וכן מורל ותקווה גבוהות יותר מאשר שתי הקבוצות האחרות במרבית המדינות. כמו כן, קבוצה זו מראה רמות דחק, תחושות סכנה, תפיסת איומים ותחושות ייאוש נמוכות יותר משתי הקבוצות האחרות. לעומתם, המתנגדים לממשלה מראים את רמות החוסן הלאומי והקהילתי, כמו גם רמות מורל ותקווה הנמוכות ביותר, וכן רמות דחק, תחושות סכנה, תפיסת איומים וייאוש גבוהות יותר, ולרוב שונות באופן מובהק גם מול קבוצת הניטרליים.

המשתנה היחיד שבו קבוצת הניטרליים מראה את הרמות הנמוכות ביותר, גם בהשוואה למתנגדי הממשלה, הוא החוסן האישי. ממצא זה יכול לחזק את הטענה הקודמת שלנו, לפיה חוסן אישי מושפע מגורמים אישיותיים ומנסיבות חיים פרטניות, אשר ההשפעה של מלחמה עליהם, גם אם היא מתארכת, אינה גדולה. אנו סבורים כי יש חשיבות להתייחס לכך שההבדלים בין הקבוצות, שבחלק מהתחומים הולכים ומתרחבים במהלך המדידות, מתקיימים במלחמה שמאופיינת באויב משותף עם סכנות קיומיות למדינה. לפחות בתחילת הדרך, מיד אחרי מתקפת החמאס על יישובי הדרום ב-7 לאוקטובר 2023 (ויתכן שגם בשלב הנוכחי של התרחבות המערכה לאיראן) המלחמה התאפיינה בהסכמה רחבה יחסית ביחס לצדקתה. ובכל זאת, הממצאים לפיהם יש פערים בין הקבוצות, והממצאים שלפיהם פערים אלו הולכים ומתרחבים לאורך הזמן, עלולים להצביע על קיומו של שסע בין חלקי האוכלוסייה. אנו סבורים שלשסע זה יש קשר לרמות האמון הנמוכות של חלק מהציבור במנהיגות המדינה ובמוסדותיה המרכזיים. שסעים אלה מעידים על חומרת המשבר החברתי ומחייבים התייחסות הולמת, על מנת להבטיח את יכולת החברה בישראל להתמודד עם האתגרים השונים העומדים לפתחה.

מדד תחושות הייאוש, שנמדד רק בשתי המדידות האחרונות, מצביע על עליה מובהקת בין המדידה השישית לשביעית. כמו כן, כל שלוש קבוצות התמיכה בממשלה מדווחות על מגמת עליה דומה, על אף שישנם הבדלים מובהקים ביניהן ברמת תחושות הייאוש (המיואשים ביותר הם מתנגדי הממשלה, אחריהם הניטרליים ולבסוף התומכים). יש לשים לב שבמקביל לעלייה ברמות הייאוש גם רמות התקווה עולות במדידה זו. כאשר מתבוננים בשלוש קבוצות התמיכה בממשלה, נראה שגם התקווה וגם תחושות הייאוש עולות באופן משמעותי יותר בקרב מתנגדי הממשלה והניטרליים ובמידה פחותה בקרב תומכי הממשלה, אצלם התקווה כלל לא משתנה בין שתי המדידות האחרונות, והייאוש עולה במידה פחותה בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות. ממצאים אלו מעניינים, שכן יתכן שהם מצביעים על כך שמי ששם את מבטחו ואמונו בממשלה, לא מושפע במיוחד מהשינויים שמגיעים עם התפתחות המערכה. אולם מי שמתנגד לממשלה, או ניטרלי ביחס אליה, חווה בעקבות ההתפתחויות האחרונות של המלחמה מול איראן, גם ייאוש שגדל וגם תקווה שגדלה בו-זמנית. רמת תחושות הייאוש משקפת חששות, חוסר וודאות וסיכונים שטמונים במהלך החדש של המלחמה מול איראן, אך יחד עם זאת עולה גם תקווה שמהלך זה יהיה המהלך הסוגר של המלחמה כולה, שבעקבותיו יגיעו ימים טובים יותר.

השסעים בחברה ניכרים גם בשתי השאלות הבדידות שנותחו בדו"ח זה. בשאלה על תפיסת הלכידות החברתית ניתן לראות ירידה לאורך המדידות עד למדידה השישית ואז עלייה קטנה במדידה השביעית. בבחינת ההבדלים בין הקבוצות נראה שההבדלים הולכים וגדלים עם התקדמות המדידות ומצביעים על כך שתפיסת הלכידות החברתית נמוכה יותר בקרב מתנגדי הממשלה, מעט גבוהה יותר בקרב הניטרליים וגבוהה ביותר בקרב התומכים. בשאלה על הערכת מאמצי הממשלה להחזרת החטופים נצפתה ירידה לאורך כל המדידות עם עלייה קטנה במדידה השביעית, שלא הייתה מובהקת ונבעה באופן בלעדי מקבוצת תומכי הממשלה. ממצאים אלו גם

יחד מציעים שהמצב המתמשך של מלחמה ארוכה, מתגלגלת ומתעצמת, ללא וודאות לגבי סיום שניתן לראות באופק, וללא פתרון לסוגיית החטופים המתמשכת והקשה כל-כך, מעמיקה את הפערים בין קבוצות אוכלוסייה שונות. ככל שפערים אלו יעמיקו וילכו, אנו סבורים שיגבה מחיר גדול מהחברה הישראלית כולה.

מחקרים קודמים מצביעים על כך שאמון במנהיגות מהווה את אחד התנאים ליכולת ההתמודדות של חברה עם משברים ואסונות (Graziani et al., 2023). מנהיגות נתפסת במצבים כאלו כחיונית להשגת בטחון וחזקת התקווה, ואילו החברה בישראל מראה שסעים שחלקם הולכים ומעמיקים, גם תוך כדי המלחמה. נבקש להאיץ במנהיגות המדינה לבחון פעולות תיקון שיסייעו בשיקום האמון של כלל אזרחי המדינה בהנהגת המדינה, ובחזקת החוסן הלאומי של כולם. מעבר לחשיבות הברורה מאליה של אמון במנהיגות, חשוב לתת את הדעת לגורמים המשפיעים על אמון זה, ולהתמקד בפיתוח מדיניות שמעודדת שקיפות, דיאלוג פתוח, והשקעה בתקשורת מול הקבוצות השונות באוכלוסייה. פעולות כאלו יוכלו לסייע לייצר בסיס חזק להתמודדות עם שלל האתגרים העומדים בפני המדינה והחברה בישראל.

ובכל זאת, ישנו נתון מעודד שניתן לראות בדו"ח הנוכחי, והוא ראוי לציון. בתחום אחד נראה שכל חלקי האוכלוסייה מאוחדים - מידת האמון בצה"ל. מידת האמון בצבא היא יוצאת דופן ביחס לכל מוסדות המדינה האחרים וגם ביחס לכל המדדים האחרים שנבדקו במחקר זה. ניתן להצביע על כך שלאורך כל מלחמת 'חרבות ברזל', צה"ל מהווה את הגורם היחיד שבו לא נצפה כמעט הבדל בין הקבוצות השונות בהתאם לרמת התמיכה בממשלה, לאורך כל המדידות שנעשו עד כה, ורמת האמון בו היא גבוהה. ממצא זה היה תקף אפילו מיד אחרי התקפת ה-7 באוקטובר 2023, שעה שבה הצבא כשל בתפקידו, לא מנע את המתקפה ולא הצליח להתמודד איתה כראוי בשעות ובימים הראשונים. ניתן לשאוב עידוד מממצא זה, שמצביע על כך שרוב רובה של החברה הישראלית נותן אמון גבוה מאוד בצבא, ללא מחלוקות בין הקבוצות בעלות ההשקפות הפוליטיות השונות. ניכר כי העם נותן את מבטחו בצה"ל.

מגבלות המחקר

כמו בכל מחקר, נציין את מגבלותיו: (א) המגבלה הראשונה נובעת מהתבססות על מחקר אורך שבו יש "איבוד נבדקים". כלומר, מספר המשיבים/ת לשאלון המחקר הולך ופוחת. יש לציין את אחוז הנשירה הקטן יחסית שנצפה בין מדידה למדידה (מרבית המשיבים שענו על השאלון במדידה רביעית, $N=1074$, ענו גם על המדידה החמישית, $N=957$; במדידה השישית ענו $N=860$ ובמדידה השביעית $N=745$). מספרים אלו מהווים מספרים מקובלים למדגם מייצג בישראל, אם כי יש לציין שהמשתנים הדמוגרפים של המדגם הנוכחי, מראים שהוא אינו מייצג באופן מיטבי. בנקודת זמן זו היה חשוב לנו להמשיך ולבחון את השפעת המלחמה עם איראן על משתתפי/ות מחקר האורך שלנו. ובכל זאת, לאור הפחת בייצוגיות המדגם, אנו מתכננים להתחיל מדידה חדשה עם 2,000 נבדקים כדי להמשיך ולעקוב אחריהם באמצעות מחקר אורך חדש. מסיבה זו, מעבר ל-745 המשתתפים שמדווחים בדו"ח זה, נאספו במקביל נתונים מ-1,265 משתתפים נוספים, כבר במדידה הנוכחית. (ב) החלוקה של המשתתפים לקבוצות לפי מידת התמיכה בממשלה נעשתה לפי המדידה האחרונה (השביעית). יש להדגיש שאנו יודעים שחלוקתם לקבוצות במדידות הקודמות לא בהכרח זהה במדויק לחלוקה העכשווית, בשל מעברים ושינויים בעמדות פוליטיות של משתתפים שונים במהלך המדידות. יחד עם זאת, השימוש במדידה האחרונה למטרה זו, מהווה דרך טובה לאמוד את השפעת הזמן על קבוצות התמיכה בממשלה, כפי שהן משתקפות בנקודת הזמן הנתונה שבה נאספו הנתונים. (ג) מדגם ארצי אינו מייצג בהכרח קבוצות מיעוט יחודיות כמו מפונים, תושבי העוטף ותושבי הצפון (מפונים ולא מפונים), או אנשים שבתיהם נהרסו במלחמה עם איראן. על מנת לבחון את מצבם, יש לבצע מחקרים יעודיים על מדגמים המייצגים קבוצות אלו. מכך משתמע שהכללה לכלל תושבי ישראל מחייבת זהירות. (ד) המדגם בכל המדידות כלל רק משיבים דוברי עברית (מסיבות טכניות ותקציביות) ועל כן הוא אינו כולל את האוכלוסייה הערבית המונה כ-20% מהאוכלוסייה.

References

- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and anxiety*, 18(2), 76-82.
- Christianson, J. (2021). The head and the heart of fear. *Science*, 374, 937 - 938.
- Derogatis, L. R., & Kathryn, L. (2000). The SCL-90-R and Brief Symptom Inventory (BSI) in primary care. In *Handbook of psychological assessment in primary care settings* (pp. 310-347). Routledge.
- Jarymowicz, M., & Bar-Tal, D. (2006). The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36(3), 367-392.
- Graham, C. (2024). Hope and despair: Implications for life outcomes and policy. *Behavioral Science & Policy*. <https://doi.org/10.1177/23794607231222529>.
- Graziani, A., Botindari, L., Menegatti, M., & Moscatelli, S. (2023). Adaptive Coping Strategies at the Time of COVID-19: The Role of Social and General Trust. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20.
- Kimhi, S., Eshel, Y., Marciano, H., & Adini, B. (2020). Distress and resilience in the days of COVID-19: Comparing two ethnicities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(11), 3956.
- Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., & Adini B. (2021). Fluctuations in national resilience during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(8), 3876
- Kuntz, J. C. (2021). Resilience in times of global pandemic: Steering recovery and thriving trajectories. *Applied psychology= Psychologie appliquée*, 70(1), 188.
- Leykin, D., Lahad, M., Cohen, O., Goldberg, A., & Aharonson-Daniel, L. (2013). Conjoint Community Resiliency Assessment Measure-28/10 Items (CCRAM28 & CCRAM10): A self-report tool for assessing community resilience. *American Journal of Community Psychology*, 52, 313-323.
- Marciano, H., Eshel, Y., Kimhi, S., & Adini, B. (2022). Hope and fear of threats as predictors of coping with two major adversities, the COVID-19 pandemic and an armed conflict. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1123.
- Solomon, Z., & Prager, E. (1992). Elderly Israeli holocaust survivors during the Persian Gulf War. *American Journal of Psychiatry*, 149(12), 1707-1710.

נספח א: לוח זמני המדידות

מס' מדידה	תאריכי איסוף הנתונים	אירוע מקדים
1	11.10.2023-15.10.2023	בעקבות 7 לאוקטובר והקמת ממשלת החירום
2	10.11.2023-15.11.2023	כחודש מהמדידה הראשונה
3	14.01.2024-21.01.2024	כשלושה חודשים מפרוץ המלחמה
4	15.04.2024-21.04.2024	יום לאחר מתקפת הטיילים האיראנית הראשונה (14 לאפריל 2024)
5	25.08.2024-29.08.2024	לאחר מתקפת המנע של ישראל על חיזבאללה (בוקר ה-25 לאוגוסט)
6	16.12.2024-22.12.2024	כשבוע לאחר נפילת משטר אסד בסוריה (8 לדצמבר 24)
7	13.06.2025-17.06.2025	ביום תקיפת ישראל באיראן (13 ליוני 2025)